Anicius Manlius Severinus Boethius

Consolatio Philosophiae

LIBER PRIMUS

verse 1M1
carmina qui quondam studio florente peregi,
flebilis heu maestos cogor inire modos.
ecce mihi lacerae dictant scribenda Camenae
et ueris elegi fletibus ora rigant.
has saltem nullus potuit peruincere terror,
ne nostrum comites prosequerentur iter.
gloria felicis olim uiridisque iuuentae,
solantur maesti nunc mea fata senis.
uenit enim properata malis inopina senectus
et dolor aetatem iussit inesse suam.
intempestiui funduntur uertice cani
et tremit effeto corpore laxa cutis.
mors hominum felix, quae se nec dulcibus annis
inserit et maestis saepe uocata uenit.
eheu, quam surda miseros auertitur aure
et flentes oculos claudere saeua negat!
dum leuibus male fida bonis fortuna faueret
paene caput tristis merserat hora meum;
nunc quia fallacem mutauit nubila uultum
protrahit ingratas impia uita moras.
quid me felicem totiens iactastis, amici?
qui cecidit, stabili non erat ille gradu.

prose 1P1

1. haec dum me cum tacitus ipse reputarem querimoniamque lacrimabilem stili officio signarem astitisse mihi supra uerticem uisa est mulier reuerendi admodum uultus, oculis ardentibus et ultra commumem hominum ualentiam perspicacibus, colore uiuido atque inexhausti uigoris, quamuis ita aeui plena foret ut nullo modo nostrae crederetur aetatis, statura discretionis ambiguae. 2. nam nunc quidem ad communem sese hominum mensuram cohibebat,nunc uero pulsare caelum summi uerticis cacumine uidebatur; quae cum altius caput extulisset ipsum etiam caelum penetrabat respicientiumque hominum frustrabatur intuitum. 3. uestes erant tenuissimis filis subtili artificio indissolubili materia perfectae, quas, uti post eadem prodente cognoui, suis manibus ipsa texuerat; quarum speciem, ueluti fumosas imagines solet, caligo quaedam neglectae uetustatis obduxerat. 4. harum in extremo margine P graecum, in supremo uero Q legebatur intextum atque inter utrasque litteras in scalarum modum gradus quidam insigniti uidebantur, quibus ab inferiore ad superius elementum esset ascensus. 5. eandem tamen uestem uiolentorum quorundam sciderant manus et particulas quas quisque potuit abstulerant.6. et dextra quidem eius libellos, sceptrum uero sinistra gestabat.

7. quae ubi poeticas Musas uidit nostro assistentes toro fletibusque meis uerba dictantes, commota paulisper ac toruis inflammata luminibus: 8. quis, inquit, has scenicas meretriculas ad hunc aegrum permisit accedere, quae dolores eius non modo nullis remediis fouerent, uerum dulcibus insuper alerent uenenis? 9. hae sunt enim quae infructuosis affectuum spinis uberem fructibus rationis segetem necant hominumque mentes assuefaciunt morbo, non liberant. 10. at si quem profanum, uti uulgo solitum uobis, blanditiae uestrae detraherent, minus moleste ferendum putarem -- nihil quippe in eo nostrae operae laederentur -- hunc uero Eleaticis atque Academicis studiis innutritum? 11. sed abite potius, Sirenes usque in exitium dulces, meisque eum Musis curandum sanandumque relinquite. 12. his ille chorus increpitus deiecit humi maestior uultum confessusque rubore uerecundiam limen tristis excessit. 13. at ego, cuius acies lacrimis mersa caligaret nec dinoscere possem quaenam haec esset mulier tam imperiosae auctoritatis, obstupui uisuque in terram defixo quidnam deinceps esset actura exspectare tacitus coepi. 14. tum illa propius accedens in extrema lectuli mei parte consedit meumque intuens uultum luctu grauem atque in humum maerore deiectum his uersibus de nostrae mentis perturbatione conquesta est:

verse 1M2
heu, quam praecipiti mersa profundo

mens hebet et propria luce relicta
tendit in externas ire tenebras
terrenis quotiens flatibus aucta
crescit in immensum noxia cura!
hic quondam caelo liber aperto
suetus in aetherios ire meatus
cernebat rosei lumina solis,
uisebat gelidae sidera lunae
et quaecumque uagos stella recursus
exercet uarios flexa per orbes
comprensam numeris uictor habebat;
quin etiam causas unde sonora
flamina sollicitent aequora ponti,
quis uolat stabilem spiritus orbem
uel cur hesperias sidus in undas
casurum rutilo surgat ab ortu,
quid ueris placidas temperet horas
ut terram roseis floribus ornet,
quis dedit ut pleno fertilis anno
autumnus grauidis influat uuis
rimari solitus atque latentis
naturae uarias reddere causas:
nunc iacet effeto lumine mentis
et pressus grauibus colla catenis
decliuem que gerens pondere uultum
cogitur, heu, stolidam cernere terram.

prose 1P2

1. sed medicinae, inquit, tempus est quam querelae. 2. tum uero totis in me intenta luminibus: tune ille es, ait, qui nostro quondam lacte nutritus, nostris educatus alimentis in uirilis animi robur euaseras? 3. atqui talia contuleramus arma quae nisi prior abiecisses inuicta te firmitate tuerentur. 4. agnoscisne me? quid taces? pudore an stupore siluisti? mallem pudore, sed te, ut uideo, stupor oppressit. 5. cumque me non modo tacitum sed elinguem prorsus mutumque uidisset, ammouit pectori meo leniter manum et: nihil, inquit, pericli est, lethargum patitur, communem illusarum mentium morbum. 6. sui paulisper oblitus est. recordabitur facile, si quidem nos ante cognouerit; quod ut possit, paulisper lumina eius mortalium rerum nube caligantia tergamus. 7. haec dixit oculosque meos fletibus undantes contracta in rugam ueste siccauit.

verse 1M3
tunc me discussa liquerunt nocte tenebrae
luminibusque prior rediit uigor,
ut cum praecipiti glomerantur sidera Coro
nimbosisque polus stetit imbribus
sol latet ac nondum caelo uenientibus astris
desuper in terram nox funditur;
hanc si Threicio Boreas emissus ab antro
uerberet et clausum reseret diem
emicat et subito uibratus lumine Phoebus
mirantes oculos radiis ferit
.

prose 1P3

1. haud aliter tristitiae nebulis dissolutis hausi caelum et ad cognoscendam medicantis faciem mentem recepi. 2. itaque ubi in eam deduxi oculos intuitumque defixi, respicio nutricem meam, cuius ab adulescentia laribus obuersatus fueram, Philosophiam. 3. et quid, inquam, tu in has exsilii nostri solitudines, o omnium magistra uirtutum, supero cardine delapsa uenisti? an ut tu quoque me cum rea falsis criminationibus agiteris? 4. -- an, inquit illa, te, alumne, desererem nec sarcinam quam mei nominis inuidia sustulisti communicato te cum labore partirer? 5. atqui Philosophiae fas non erat incomitatum relinquere iter innocentis. meam scilicet criminationem uererer et quasi nouum aliquid accideret perhorrescerem? 6. nunc enim primum censes apud improbos mores lacessitam periculis esse sapientiam? nonne apud ueteres quoque ante nostri Platonis aetatem magnum saepe certamen cum stultitiae temeritate certauimus eodemque superstite praeceptor eius Socrates iniustae uictoriam mortis me astante promeruit? 7. cuius hereditatem cum deinceps

Epicureum uulgus ac Stoicum ceterique pro sua quisque parte raptum ire molirentur meque reclamantem renitentemque uelut in partem praedae traherent, uestem quam meis texueram manibus disciderunt abreptisque ab ea panniculis totam me sibi cessisse credentes abiere. 8. in quibus quoniam quaedam nostri habitus uestigia uidebantur, meos esse familiares imprudentia rata nonnullos eorum profanae multitudinis errore peruertit. 9. quodsi nec Anaxagorae fugam nec Socratis uenenum nec Zenonis tormenta, quoniam sunt peregrina, nouisti, at Canios, at Senecas, at Soranos, quorum nec peruetusta nec incelebris memoria est, scire potuisti. 10. quos nihil aliud in cladem detraxit nisi quod nostris moribus instituti studiis improborum dissimillimi uidebantur. 11. itaque nihil est quod ammirere si in hoc uitae salo circumflantibus agitemur procellis, quibus hoc maxime propositum est, pessimis displicere. 12. quorum quidem tametsi est numerosus exercitus spernendus tamen est, quoniam nullo duce regitur sed errore tantum temere ac passim lymphante raptatur. 13. qui si quando contra nos aciem struens ualentior incubuerit, nostra quidem dux copias suas in arcem contrahit, illi uero circa diripiendas inutiles sarcinulas occupantur. 14. at nos desuper irridemus uilissima rerum quaeque rapientes securi totius furiosi tumultus eoque uallo muniti quo grassanti stultitiae aspirare fas non sit.

verse 1M4
quisquis composito serenus aeuo
fatum sub pedibus egit superbum
fortunamque tuens utramque rectus
inuictum potuit tenere uultum,
non illum miniaeque ponti
uersum funditus exagitantis aestum
nec ruptis quotiens uagus caminis
torquet fumificos Vesaeuus ignes
aut celsas soliti ferire turres
ardentis uia fulminis mouebit.
quid tantum miseri saeuos tyrannos
mirantur sine uiribus furentes?
nec speres aliquid nec extimescas,
exarmaueris impotentis iram;
at quisquis trepidus pauet uel optat,
quod non sit stabilis suique iuris,
abiecit clipeum locoque motus
nectit qua ualeat trahi catenam.

prose 1P4

1. sentisne, inquit, haec atque animo illabuntur tuo an O)/NOS LU/RAS? quid fles, quid lacrimis manas? *E)CAU/DA MH\ KEU=QE NO/W|. si operam medicantis exspectas, oportet uulnus detegas. 2. -- tum ego collecto in uires animo: anne adhuc eget ammonitione nec per se satis eminet fortunae in nos saeuientis asperitas? nihilne te ipsa loci facies mouet? 3. haecine est bibliotheca, quam certissimam tibi sedem nostris in laribus ipsa delegeras, in qua me cum saepe de humanarum diuinarumque rerum scientia disserebas? 4. talis habitus talisque uultus erat, cum te cum naturae secreta rimarer, cum mihi siderum uias radio describeres, cum mores nostros totiusque uitae rationem ad caelestis ordinis exempla formares? haecine praemia referimus tibi obsequentes? 5. atqui tu hanc sententiam Platonis ore sanxisti beatas fore res publicas si eas uel studiosi sapientiae regerent uel earum rectores studere sapientiae contigisset. 6. tu eiusdem uiri ore hanc sapientibus capessendae rei publicae necessariam causam esse monuisti, ne improbis flagitiosisque ciuibus urbium relicta gubernacula pestem bonis ac perniciem ferrent. 7. hanc igitur auctoritatem secutus quod a te inter secreta otia didiceram transferre in actum publicae amministrationis optaui. 8. tu mihi et qui te sapientium mentibus inseruit deus conscii nullum me ad magistratum nisi commune bonorum omnium studium detulisse. 9. inde cum improbis graues inexorabilesque discordiae et, quod conscientiae libertas habet, pro tuendo iure spreta potentiorum semper offensio.

10. quotiens ego Conigastum in imbecilli cuiusque fortunas impetum facientem obuius excepi, quotiens Trigguillam regiae praepositum domus ab incepta, perpetrata iam prorsus iniuria deieci, quotiens miseros quos infinitis calumniis impunita barbarorum semper auaritia uexabat obiecta periculis auctoritate protexi! numquam me ab iure quis ad iniurium quicquam detraxit. 11. prouincialium fortunas tum priuatis rapinis tum publicis uectigalibus pessumdari non aliter quam qui patiebantur indolui. 12. cum acerbae famis tempore grauis atque inexplicabilis indicta coemptio profligatura inopia Campaniam prouinciam uideretur, certamen aduersum praefectum praetorii communis commodi ratione suscepi, rege cognoscente contendi et ne coemptio exigeretur euici. 13. Paulinum consularem uirum, cuius opes Palatinae canes iam spe atque ambitione deuorassent, ab ipsis hiantium faucibus traxi. 14. ne Albinum consularem uirum praeiudicatae accusationis poena corriperet, odiis me Cypriani delatoris opposui. 15. satisne in me magnas uideor exacerbasse discordias? sed esse apud ceteros tutior debui, qui mihi amore iustitiae nihil apud aulicos quo magis essem tutior reseruaui. quibus autem deferentibus perculsi sumus? 16. quorum Basilius olim regio ministerio depulsus in delationem nostri nominis alieni aeris necessitate compulsus est. 17. Opilionem uero atque Gaudentium cum ob

innumeras multiplicesque fraudes ire in exsilium regia censura decreuisset cumque illi parere nolentes sacrarum sese aedium defensione tuerentur compertumque id regi foret, edixit uti ni intra praescriptum diem Rauenna urbe decederent notas insigniti frontibus pellerentur. 18. quid huic seueritati posse astrui uidetur? atquin eo die deferentibus eisdem nominis nostri delatio suscepta est. 19. quid igitur, nostraene artes ita meruerunt an illos accusatores iustos fecit praemissa damnatio? itane nihil fortunam puduit si minus accusatae innocentiae at accusantium uilitas?

20. at cuius criminis arguimur summam quaeres. senatum dicimur saluum esse uoluisse. 21. modum desideras? delatorem, ne documenta deferret quibus senatum maiestatis reum faceret, impedisse criminamur. 22. quid igitur, o magistra, censes? infitiabimur crimen, ne tibi pudor simus? at uolui nec umquam uelle desistam. fatebimur? 23. sed impediendi delatoris opera cessauit. an optasse illius ordinis salutem nefas uocabo? ille quidem suis de me decretis uti hoc nefas esset effecerat. 24. sed sibi semper mentiens imprudentia rerum merita non potest immutare nec mihi Socratico decreto fas esse arbitror uel occuluisse ueritatem uel concessisse mendacium. 25. uerum id quoquo modo sit, tuo sapientiumque iudicio aestimandum relinquo. cuius rei seriem atque ueritatem, ne latere posteros queat, stilo etiam memoriaeque mandaui. 26. nam de compositis falso litteris, quibus libertatem arguor sperasse Romanam, quid attinet dicere? quarum fraus aperta patuisset si nobis ipsorum confessione delatorum, quod in omnibus negotiis maximas uires habet, uti licuisset. 27. nam quae sperari reliqua libertas potest? atque utinam posset ulla! respondissem Canii uerbo, qui cum a Gaio Caesare Germanici filio conscius contra se factae coniurationis fuisse diceretur: `si ego', inquit, `scissem, tu nescisses'. 28. qua in re non ita sensus nostros maeror hebetauit ut impios scelerata contra uirtutem querar molitos, sed quae sperauerint effecisse uehementer ammiror. 29. nam deteriora uelle nostri fuerit fortasse defectus, posse contra innocentiam quae sceleratus quisque conceperit inspectante deo monstri simile est. 30. unde haud iniuria tuorum quidam familiarium quaesiuit: `si quidem deus', inquit, `est, unde mala? bona uero unde, si non est?' 31. sed fas fuerit nefarios homines, qui bonorum omnium totiusque senatus sanguinem petunt, nos etiam, quos propugnare bonis senatuique uiderant, perditum ire uoluisse. 32. sed num idem de patribus quoque merebamur? meministi, ut opinor, quoniam me dicturum quid facturumue praesens semper ipsa dirigebas, meministi, inquam, Veronae cum rex auidus exitii communis maiestatis crimen in Albinum delatae ad cunctum senatus ordinem transferre moliretur, uniuersi innocentiam senatus quanta mei periculi securitate defenderim. 33. scis me haec et uera proferre et in nulla umquam mei laude iactasse; minuit enim quodam modo se probantis conscientiae secretum, quotiens ostentando quis factum recipit famae pretium. 34. sed innocentiam nostram quis exceperit euentus uides; pro uerae uirtutis praemiis falsi sceleris poenas subimus. 35. eccuius umquam facinoris manifesta confessio ita iudices habuit in seueritate concordes ut non aliquos uel ipse ingenii error humani uel fortunae condicio cunctis mortalibus incerta summitteret? 36. si inflammare sacras aedes uoluisse, si sacerdotes impio iugulare gladio, si bonis omnibus necem struxisse diceremur, praesentem tamen sententia, confessum tamen conuictumue punisset; nunc quingentis fere passuum milibus procul muti atque indefensi ob studium propensius in senatum morti proscriptionique damnamur. o meritos de simili crimine neminem posse conuinci!

37. cuius dignitatem reatus ipsi etiam qui detulere uiderunt; quam uti alicuius sceleris ammixtione fuscarent, ob ambitum dignitatis sacrilegio me conscientiam polluisse mentiti sunt. 38. atqui et tu insita nobis omnem rerum mortalium cupidinem de nostri animi sede pellebas et sub tuis oculis sacrilegio locum esse fas non erat. instillabas enim auribus cogitationibusque cotidie meis pythagoricum illud E(/POU QEOW=|. 39. nec conueniebat uilissimorum me spirituum praesidia captare, quem tu in hanc excellentiam componebas ut consimilem deo faceres. 40. praeterea penetral innocens domus, honestissimorum coetus amicorum, socer etiam sanctus et aeque ac tu ipsa reuerendus ab omni nos huius criminis suspicione defendunt. 41. sed -- o nefas! illi uero de te tanti criminis fidem capiunt atque hoc ipso uidebimur affines fuisse maleficio quod tuis imbuti disciplinis, tuis instituti moribus sumus. 42. ita non est satis nihil mihi tuam profuisse reuerentiam nisi ultro tu mea potius offensione lacereris. 43. at uero hic etiam nostris malis cumulus accedit quod existimatio plurimorum non rerum merita sed fortunae spectat euentum eaque tantum iudicat esse prouisa quae felicitas commendauerit; quo fit ut existimatio bona prima omnium deserat infelices. 44. qui nunc populi rumores, quam dissonae multiplicesque sententiae, piget reminisci; hoc tantum dixerim ultimam esse aduersae fortunae sarcinam quod, dum miseris aliquod crimen affingitur, quae perferunt meruisse creduntur. 45. et ego quidem bonis omnibus pulsus, dignitatibus exutus , existimatione foedatus ob beneficium supplicium tuli. 46. uidere autem uideor nefarias sceleratorum officinas gaudio laetitiaque fluitantes, perditissimum quemque nouis delationum fraudibus imminentem, iacere bonos nostri discriminis terrore prostratos, flagitiosum quemque ad audendum quidem facinus impunitate, ad efficiendum uero praemiis incitari, insontes autem non modo securitate uerum ipsa etiam defensione priuatos. itaque libet exclamare:

verse 1M5
o stelliferi conditor orbis,
qui perpetuo nixus solio
rapido caelum turbine uersas
legemque pati sidera cogis,
ut nunc pleno lucida cornu
totis fratris obuia flammis
condat stellas luna minores,

nunc obscuro pallida cornu
Phoebo propior lumina perdat
et qui primae tempore noctis
agit algentes Hesperos ortus
solitas iterum mutet habenas
Phoebi pallens Lucifer ortu.
tu frondifluae frigore brumae
stringis lucem breuiore mora,
tu cum feruida uenerit aestas
agiles nocti diuidis horas.
tua uis uarium temperat annum,
ut quas Boreae spiritus aufert
reuehat mites Zephyrus frondes,
quaeque Arcturus semina uidit
Sirius altas urat segetes:
nihil antiqua lege solutum
linquit propriae stationis opus.
omnia certo fine gubernans
hominum solos respuis actus
merito rector cohibere modo.
nam cur tantas lubrica uersat
Fortuna uices? premit insontes
debita sceleri noxia poena,
at peruersi resident celso
mores solio sanctaque calcant
iniusta uice colla nocentes .
latet obscuris condita uirtus
clara tenebris iustusque tulit
crimen iniqui.
nil periuria, nil nocet ipsis
fraus mendaci compta colore.
sed cum libuit uiribus uti,
quos innumeri metuunt populi
summos gaudent subdere reges.
o iam miseras respice terras,
quisquis rerum foedera nectis!
operis tanti pars non uilis
homines quatimur fortunae salo.
rapidos, rector, comprime fluctus
et quo caelum regis immemsum
firma stabiles foedere terras.

prose 1P5

1. haec ubi continuato dolore delatraui, illa uultu placido nihilque meis questibus mota: 2. cum te, inquit, maestum lacrimantemque uidissem ilico miserum exsulemque cognoui; sed quam id longinquum esset exsilium, nisi tua prodidisset oratio, nesciebam. 3. sed tu quam procul a patria non quidem pulsus es sed aberrasti ac, si te pulsum existimari mauis, te potius ipse pepulisti; nam id quidem de te numquam cuiquam fas fuisset. 4. si enim cuius oriundo sis patriae reminiscare, non uti atheniensium quondam multitudinis imperio regitur, sed EI(=S KOI/RANO/S E)STIN, EI(=S BASILEU/S , qui frequentia ciuium non depulsione laetetur, cuius agi frenis atque obtemperare iustitiae libertas est. 5. an ignoras illam tuae ciuitatis antiquissimam legem qua sanctum est ei ius exsulare non esse quisquis in ea sedem fundare maluerit? nam qui uallo eius ac munimine continetur, nullus metus est ne exsul esse mereatur; at quisquis inhabitare eam uelle desierit pariter desinit etiam mereri. 6. itaque non tam me loci huius quam tua facies mouet nec bibliothecae potius comptos ebore ac uitro parietes quam tuae mentis sedem requiro, in qua non libros sed id quod libris pretium facit, librorum quondam meorum sententias collocaui. 7. et tu quidem de tuis in commune bonum meritis uera quidem, sed pro multitudine gestorum tibi pauca dixisti. 8. de obiectorum tibi uel honestate uel falsitate cunctis nota memorasti. de sceleribus fraudibusque delatorum recte tu quidem strictim attingendum putasti, quod ea melius uberiusque recognoscentis omnia uulgi ore celebrentur. 9. increpuisti etiam uehementer iniusti factum senatus. de nostra etiam criminatione doluisti, laesae quoque opinionis damna fleuisti. 10. postremus aduersum fortunam dolor incanduit conquestusque non aequa meritis praemia pensari in extremo Musae saeuientis, uti quae caelum terras quoque pax regeret, uota posuisti. 11. sed quoniam plurimus tibi affectuum tumultus incubuit diuersumque te dolor ira maeror distrahunt, uti nunc mentis es, nondum te ualidiora remedia contingunt. 12. itaque lenioribus paulisper utemur, ut quae

in tumorem perturbationibus influentibus induruerunt ad acrioris uim medicaminis recipiendam tactu blandiore mollescant.

verse 1M6
cum Phoebi radiis graue
cancri sidus inaestuat,
tum qui larga negantibus
sulcis semina credidit
elusus Cereris fide
quernas pergat ad arbores.
numquam purpureum nemus
lecturus uiolas petas
cum saeuis Aquilonibus
stridens campus inhorruit;
nec quaeras auida manu
uernos stringere palmites
uuis si libeat frui ;
autumno potius sua
Bacchus munera contulit .
signat tempora propriis
aptans officiis deus
nec quas ipse cohercuit
misceri patitur uices .
sic quod praecipiti uia
certum deserit ordinem
laetos non habet exitus.

prose 1P6

1. primum igitur paterisne me pauculis rogationibus statum tuae mentis attingere atque, ut qui modus sit tuae curationis intellegam? 2. -- tu uero arbitratu, inquam, tuo quae uoles ut responsurum rogato. 3. -- tum illa: huncine, inquit, mundum temerariis agi fortuitisque casibus putas an ullum credis ei regimen inesse rationis? 4. -- atqui, inquam, nullo existimauerim modo ut fortuita temeritate tam certa moueantur, uerum operi suo conditorem praesidere deum scio nec umquam fuerit dies qui me ab hac sententiae ueritate depellat. 5. -- ita est, inquit nam id etiam paulo ante cecinisti hominesque tantum diuinae exsortes curae esse deplorasti; nam de ceteris quin ratione regerentur nihil mouebare. 6. papae autem, uehementer ammiror cur in tam salubri sententia locatus aegrotes. uerum altius perscrutemur; nescio quid abesse coniecto. 7. sed dic mihi, quoniam deo mundum regi non ambigis, quibus etiam gubernaculis regatur aduertis? 8. -- uix, inquam, rogationis tuae sententiam nosco, nedum ad inquisita respondere queam. 9. -- num me, inquit, fefellit abesse aliquid, per quod uelut hiante ualli robore in animum tuum perturbationum morbus inrepserit? 10. sed dic mihi, meministine quis sit rerum finis quoue totius naturae tendat intentio? -- audieram, inquam, sed memoriam maeror hebetauit. -- atqui scis unde cuncta processerint. 11. -- noui , inquam, deumque esse respondi. 12. -- et qui fieri potest ut principio cognito quis sit rerum finis ignores? 13. uerum hi perturbationum mores, ea ualentia est, ut mouere quidem loco hominem possint, conuellere autem sibique totum exstirpare non possint. 14. sed hoc quoque respondeas uelim: hominemne te esse meministi? 15. -- quidni, inquam, meminerim? -- quid igitur homo sit poterisne proferre? -- hocine interrogas, an esse me sciam rationale animal atque mortale? scio, et id me esse confiteor. 16. -- et illa: nihilne aliud te esse nouisti? -- nihil. 17. -- iam scio, inquit, morbi tui aliam uel maximam causam; quid ipse sis nosse desisti. quare plenissime uel aegritudinis tuae rationem uel aditum reconciliandae sospitatis inueni. 18. nam quoniam tui obliuione confunderis et exsulem te et exspoliatum propriis bonis esse doluisti; 19. quoniam uero quis sit rerum finis ignoras, nequam homines atque nefarios potentes felicesque arbitraris; quoniam uero quibus gubernaculis mundus regatur oblitus es, has fortunarum uices aestimas sine rectore fluitare: magnae non ad morbum modo, uerum ad interitum quoque causae. sed sospitatis auctori grates quod te nondum totum natura destituit. 20. habemus maximum tuae fomitem salutis ueram de mundi gubernatione sententiam, quod eam non casuum temeritati sed diuinae rationi subditam credis; nihil igitur pertimescas, iam tibi ex hac minima scintillula uitalis calor illuxerit. 21. sed quoniam firmioribus remediis nondum tempus est, et eam mentium constat esse naturam ut quotiens abiecerint ueras, falsis opinionibus induantur, ex quibus orta perturbationum caligo uerum illum confundit intuitum, hanc paulisper lenibus mediocribusque fomentis attenuare temptabo, ut dimotis fallacium affectionum tenebris splendorem uerae lucis possis agnoscere.

verse 1M7
nubibus atris
condita nullum
fundere possunt

sidera lumen.
si mare uoluens
turbidus Auster
misceat aestum,
uitrea dudum
par que serenis
unda diebus
mox resoluto
sordida caeno
uisibus obstat,
quique uagatur
montibus altis
defluus amnis
saepe resistit
rupe soluti
obice saxi
tu quoque si uis
lumine claro
cernere uerum,
tramite recto
carpere callem:
gaudia pelle,
pelle timorem
spemque fugato
nec dolor adsit,
nubila mens est
uincta que frenis
haec ubi regnant.

LIBER SECUNDUS

prose 2P1

1. post haec paulisper obticuit atque ubi attentionem meam modesta taciturnitate collegit sic exorsa est: 2. si penitus aegritudinis tuae causas habitumque cognoui, fortunae prioris affectu desiderioque tabescis; ea tantum animi tui sicuti tu tibi fingis mutata peruertit. 3. intellego multiformes illius prodigii fucos et eo usque cum his quos eludere nititur blandissimam familiaritatem, dum intolerabili dolore confundat quos insperata reliquerit. 4. cuius si naturam, mores ac meritum reminiscare, nec habuisse te in ea pulchrum aliquid nec amisisse cognosces; sed, ut arbitror, haud multum tibi haec in memoriam reuocare laborauerim. 5. solebas enim praesentem quoque, blandientem quoque uirilibus incessere uerbis eamque de nostro adyto prolatis insectabare sententiis. 6. uerum omnis subita mutatio rerum non sine quodam quasi fluctu contingit animorum; sic factum est ut tu quoque paulisper a tua tranquillitate descisceres. 7. sed tempus est haurire te aliquid ac degustare molle atque iucundum, quod ad interiora transmissum ualidioribus haustibus uiam fecerit. 8. adsit igitur rhetoricae suadela dulcedinis, quae tum tantum recta calle procedit cum nostra instituta non deserit cumque hac musica laris nostri uernacula nunc leuiores nunc grauiores modos succinat.

9. quid est igitur, o homo, quod te in maestitiam luctumque deiecit? nouum, credo, aliquid inusitatumque uidisti. tu fortunam putas erga te esse mutatam: erras. 10. hi semper eius mores sunt, ista natura. seruauit circa te propriam potius in ipsa sui mutabilitate constantiam; talis erat cum blandiebatur, cum tibi falsae illecebris felicitatis alluderet. 11. deprehendisti caeci numinis ambiguos uultus. quae sese adhuc uelat aliis, tota tibi prorsus innotuit. 12. si probas, utere moribus, ne queraris. si perfidiam perhorrescis, sperne atque abice perniciosa ludentem; nam quae nunc tibi est tanti causa maeroris, haec eadem tranquillitatis esse debuisset. reliquit enim te quam non relicturam nemo umquam poterit esse securus. 13. an uero tu pretiosam aestimas abituram felicitatem et cara tibi est fortuna nec praesens manendi fida et cum discesserit allatura maerorem? 14. quodsi nec ex arbitrio retineri potest et calamitosos fugiens facit, quid est aliud quam futurae quoddam calamitatis indicium? 15. neque enim quod ante oculos situm est suffecerit intueri, rerum exitus prudentia metitur; eademque in alterutro mutabilitas nec formidandas fortunae minas nec exoptandas facit esse blanditias. 16. postremo aequo animo toleres oportet quicquid intra fortunae aream geritur cum semel iugo eius colla summiseris. 17. quodsi manendi abeundique scribere legem uelis ei quam tu tibi dominam sponte legisti, nonne iniurius fueris et impatientia sortem exacerbes quam permutare non possis? 18. si uentis uela committeres, non quo uoluntas peteret sed quo flatus impellerent promoueres; si aruis semina crederes, feraces inter se annos sterilesque pensares. Fortunae te regendum dedisti, dominae moribus oportet obtemperes. 19. tu uero uoluentis rotae impetum retinere conaris? at, omnium mortalium stolidissime, si manere incipit fors esse desistit.

verse 2M1
haec cum superba uerterit uices dextra
et aestuantis more fertur Euripi,
dudum tremendos saeua proterit reges
humilemque uicti subleuat fallax uultum.
non illa miseros audit aut curat fletus
ultroque gemitus, dura quos fecit, ridet.
sic illa ludit, sic suas probat uires
magnumque su[ae v]is monstrat ostentum, si quis
uisatur una stratus ac felix hora.

prose 2P2

1. uellem autem pauca te cum Fortunae ipsius uerbis agitare; tu igitur an ius postulet animaduerte. 2. `quid tu, homo, ream me cotidianis agis querelis? quam tibi fecimus iniuriam? quae tibi tua detraximus bona? 3. quouis iudice de opum dignitatumque me cum possessione contende et si cuiusquam mortalium proprium quid horum esse monstraueris ego iam tua fuisse quae repetis sponte concedam. 4. cum te matris utero produxit, nudum rebus omnibus inopemque suscepi, meis opibus foui et, quod te nunc impatientem nostri facit, fauore prona indulgentius educaui, omnium quae mei iuris sunt affluentia et splendore circumdedi. 5. nunc mihi retrahere manum libet: habes gratiam uelut usus alienis, non habes ius querelae tamquam prorsus tua perdideris. 6. quid igitur ingemescis? nulla tibi a nobis est allata uiolentia. opes, honores ceteraque talium mei sunt iuris. dominam famulae cognoscunt: me cum ueniunt, me abeunte discedunt. 7. audacter adfirmem, si tua forent quae amissa conquereris, nullo modo perdidisses. 8. an ego sola meum ius exercere prohibebor? licet caelo proferre lucidos dies eosdemque tenebrosis noctibus condere, licet anno terrae uultum nunc floribus frugibusque redimire nunc nimbis frigoribusque confundere, ius est mari nunc strato aequore blandiri nunc procellis ac fluctibus inhorrescere: nos ad constantiam nostris moribus alienam inexpleta hominum cupiditas alligabit? 9. haec nostra uis est, hunc continuum ludum ludimus: rotam uolubili orbe uersamus, infima summis, summa infimis mutare gaudemus. 10. ascende si placet, sed ea lege, ne uti cum ludicri mei ratio poscet descendere iniuriam putes. 11. an tu mores ignorabas meos? nesciebas Croesum regem Lydorum Cyro paulo ante formidabilem mox deinde miserandum rogi flammis traditum misso caelitus imbre defensum? 12. num te praeterit Paulum Persi regis a se capti

calamitatibus pias impendisse lacrimas? quid tragoediarum clamor aliud deflet nisi indiscreto ictu fortunam felicia regna uertentem? 13. nonne adulescentulus DU/O PI/QOUS, TO\N ME\N E(/NA KAKW=N TO\N DE| E(/TERON E(A/WN in Iouis limine iacere didicisti? 14. quid si uberius de bonorum parte sumpsisti, quid si a te non tota discessi, quid si haec ipsa mei mutabilitas iusta tibi causa est sperandi meliora, tamen ne animo contabescas et intra commune omnibus regnum locatus proprio uiuere iure desideres?'

verse 2M2
si quantas rapidis flatibus incitus
pontus uersat harenas
aut quot stelliferis edita noctibus
caelo sidera fulgent
tantas fundat opes nec retrahat manum
pleno Copia cornu,
humanum miseras haud ideo genus
cesset flere querelas.
quamuis uota libens excipiat deus
multi prodigus auri
et claris auidos ornet honoribus,
nil iam parta uidentur,
sed quaesita uorans saeua rapacitas
alios pandit hiatus.
quae iam praecipitem frena cupidinem
certo fine retentent,
largis cum potius muneribus fluens
sitis ardescit habendi?
numquam diues agit qui trepidus gemens
sese credit egentem.

prose 2P3

1. his igitur si pro se te cum Fortuna loqueretur, quid profecto contra hisceres non haberes; aut si quid est quo querelam tuam iure tuearis, proferas oportet, dabimus dicendi locum. 2. -- tum ego: speciosa quidem ista sunt, inquam, oblitaque rhetoricae ac musicae melle dulcedinis tum tantum cum audiuntur oblectant, sed miseris malorum altior sensus est; itaque cum haec auribus insonare desierint insitus animum maeror praegrauat. 3. -- et illa: ita est, inquit; haec enim nondum morbi tui remedia, sed adhuc contumacis aduersum curationem doloris fomenta quaedam sunt. 4. nam quae in profundum sese penetrent cum tempestiuum fuerit ammouebo. uerumtamen ne te existimari miserum uelis; an numerum modumque tuae felicitatis oblitus es? 5. taceo quod desolatum parente summorum te uirorum cura suscepit delectusque in affinitatem principum ciuitatis, quod pretiosissimum propinquitatis genus est, prius carus quam proximus esse coepisti. 6. quis non te felicissimum cum tanto splendore socerorum cum coniugis pudore tum masculae quoque prolis oportunitate praedicauit? 7. praetereo -- libet enim praeterire communia -- sumptas in adulescentia negatas senibus dignitates; ad singularem felicitatis tuae cumulum uenire delectat. 8. si quis rerum mortalium fructus ullum beatitudinis pondus habet, poteritne illius memoria lucis quantalibet ingruentium malorum mole deleri cum duos pariter consules liberos tuos domo prouehi sub frequentia patrum sub plebis alacritate uidisti, cum eisdem in curia curules insidentibus tu regiae laudis orator ingenii gloriam facundiaeque meruisti, cum in circo duorum medius consulum circumfusae multitudinis exspectationem triumphali largitione satiasti? 9. dedisti, ut opinor, uerba Fortunae dum te illa demulcet, dum te ut delicias suas fouet. munus quod nulli umquam priuato commodauerat abstulisti. uisne igitur cum Fortuna calculum ponere? 10. nunc te primum liuenti oculo praestrinxit. si numerum modumque laetorum tristiumue consideres, adhuc te felicem negare non possis. 11. quodsi idcirco te fortunatum esse non aestimas, quoniam quae tunc laeta uidebantur abierunt, non est quod te miserum putes, quoniam quae nunc creduntur maesta praetereunt. 12. an tu in hanc uitae scenam nunc primum subitus hospesque uenisti? ullamne humanis rebus inesse constantiam reris, cum ipsum saepe hominem uelox hora dissoluat? 13. nam etsi rara est fortuitis manendi fides, ultimus tamen uitae dies mors quaedam fortunae est etiam manentis. 14. quid igitur referre putas tune illam moriendo deseras an te illa fugiendo?

verse 2M3
cum polo Phoebus roseis quadrigis
lucem spargere coeperit,
pallet albentes hebetata uultus
flammis stella prementibus.
cum nemus flatu Zephyri tepentis
uernis inrubuit rosis,
spiret insanum nebulosus Auster,

iam spinis abeat decus.
saepe tranquillo radiat sereno
immotis mare fluctibus,
saepe feruentes Aquilo procellas
uerso concitat aequore.
rara si constat sua forma mundo,
si tantas uariat uices,
crede fortunis hominum caducis,
bonis crede fugacibus!
constat aeterna positumque lege est
ut constet genitum nihil.

prose 2P4

1. tum ego: uera, inquam, commemoras, o uirtutum omnium nutrix, nec infitiari possum prosperitatis meae uelocissimum cursum. 2. sed hoc est quod recolentem uehementius coquit; nam in omni aduersitate fortunae infelicissimum est genus infortunii fuisse felicem. 3. -- sed quod tu, inquit, falsae opinionis supplicium luas, id rebus iure imputare non possis. nam si te hoc inane nomen fortuitae felicitatis mouet, quam pluribus maximisque abundes me cum reputes licet. 4. igitur si quod in omni fortunae tuae censu pretiosissimum possidebas id tibi diuinitus inlaesum adhuc inuiolatumque seruatur, poterisne meliora quaeque retinens de infortunio iure causari? 5. atqui uiget incolumis illud pretiosissimum generis humani decus Symmachus socer et, quod uitae pretio non segnis emeres, uir totus ex sapientia uirtutibusque factus: suarum securus tuis ingemescit iniuriis. 6. uiuit uxor ingenio modesta, pudicitia pudore praecellens et, ut omnes eius dotes breuiter includam, patri similis; uiuit, inquam, tibique tantum uitae huius exosa spiritum seruat, quoque uno felicitatem minui tuam uel ipsa concesserim, tui desiderio lacrimis ac dolore tabescit. 7. quid dicam liberos consulares, quorum iam ut in id aetatis pueris uel paterni uel auiti specimen elucet ingenii? 8. cum igitur praecipua sit mortalibus uitae cura retinendae, o te, si tua bona cognoscas, felicem, cui suppetunt etiam nunc quae uita nemo dubitat esse cariora. 9. quare sicca iam lacrimas; nondum est ad unum omnes exosa fortuna nec tibi nimium ualida tempestas incubuit quando tenaces haerent ancorae quae nec praesentis solamen nec futuri spem temporis abesse patiantur. --

10. et haereant, inquam, precor; illis namque manentibus, utcumque se res habeant, enatabimus. sed quantum ornamentis nostris decesserit uides. 11. -- et illa: promouimus, inquit, aliquantum si te non iam totius tuae sortis piget. sed delicias tuas ferre non possum, qui abesse aliquid tuae beatitudini tam luctuosus atque anxius conquereris. 12. quis est enim tam compositae felicitatis ut non aliqua ex parte cum status sui qualitate rixetur? anxia enim res est humanorum condicio bonorum et quae uel numquam tota proueniat uel numquam perpetua subsistat. 13. huic census exuberat, sed est pudori degener sanguis; hunc nobilitas notum facit, sed angustia rei familiaris inclusus esse mallet ignotus. 14. ille utroque circumfluus uitam caelibem deflet; ille nuptiis felix orbus liberis alieno censum nutrit heredi; alius prole laetatus filii filiaeue delictis maestus illacrimat. 15. idcirco nemo facile cum fortunae suae condicione concordat; inest enim singulis quod inexpertus ignoret, expertus exhorreat. 16. adde quod felicissimi cuiusque delicatissimus sensus est, et nisi ad nutum cuncta suppetant omnis aduersitatis insolens minimis quibusque prosternitur: adeo perexigua sunt quae fortunatissimis beatitudinis summam detrahunt. 17. quam multos esse coniectas qui sese caelo proximos arbitrentur si de fortunae tuae reliquiis pars eis minima contingat? hic ipse locus, quem tu exsilium uocas, incolentibus patria est. 18. adeo nihil est miserum nisi cum putes, contraque beata sors omnis est aequanimitate tolerantis. 19. quis est ille tam felix, qui cum dederit impatientiae manus statum suum mutare non optet? 20. quam multis amaritudinibus humanae felicitatis dulcedo respersa est! quae si etiam fruenti iucunda esse uideatur, tamen quominus cum uelit abeat retineri non possit. 21. liquet igitur quam sit mortalium rerum misera beatitudo, quae nec apud aequanimos perpetua perdurat nec anxios tota delectat.

22. quid igitur, o mortales, extra petitis intra uos positam felicitatem? 23. error uos inscitiaque confundit. ostendam breuiter tibi summae cardinem felicitatis. estne aliquid tibi te ipso pretiosius? nihil, inquies. igitur si tui compos fueris, possidebis quod nec tu amittere umquam uelis nec fortuna possit auferre. 24. atque ut agnoscas in his fortuitis rebus beatitudinem constare non posse, sic collige. 25. si beatitudo est summum naturae bonum ratione degentis nec est summum bonum quod eripi ullo modo potest, quoniam praecellit id quod nequeat auferri, manifestum est quin ad beatitudinem percipiendam fortunae instabilitas aspirare non possit. 26. ad haec, quem caduca ista felicitas uehit uel scit eam uel nescit esse mutabilem. si nescit, quaenam beata sors esse potest ignorantiae caecitate? si scit, metuat necesse est ne amittat quod amitti posse non dubitat; quare continuus timor non sinit esse felicem. an uel si amiserit neglegendum putat? 27. sic quoque perexile bonum est quod aequo animo feratur amissum. 28. et quoniam tu idem es cui persuasum atque insitum permultis demonstrationibus scio mentes hominum nullo modo esse mortales, cumque clarum sit fortuitam felicitatem corporis morte finiri, dubitari nequit, si haec afferre beatitudinem potest, quin omne mortalium genus in miseriam mortis fine labatur. 29. quodsi multos scimus beatitudinis fructum non morte solum uerum etiam doloribus suppliciisque quaesisse, quonam modo praesens facere beatos potest quae miseros transacta non efficit?

verse 2M4
quisquis uolet perennem
cautus ponere sedem
stabilisque nec sonori
sterni flatibus Euri
et fluctibus minantem
curat spernere pontum,
montis cacumen alti,
bibulas uitet harenas;
illud proteruus Auster
totis uiribus urguet,
hae pendulum solutae
pondus ferre recusant.
fugiens periculosam
sortem sedis amoenae
humili domum memento
certus figere saxo.
quamuis tonet ruinis
miscens aequora uentus,
tu conditus quieti
felix robore ualli
duces serenus aeuum
ridens aetheris iras.

prose 2P5

1. sed quoniam rationum iam in te mearum fomenta descendunt, paulo ualidioribus utendum puto. 2. age enim, si iam caduca et momentaria fortunae dona non essent, quid in eis est quod aut uestrum umquam fieri queat aut non perspectum consideratumque uilescat? 3. diuitiaene uel uestrae uel sui natura pretiosae sunt? quid earum potius? aurumne ac uis congesta pecuniae? 4. atqui haec effundendo magis quam coaceruando melius nitent, si quidem auaritia semper odiosos, claros largitas facit. 5. quodsi manere apud quemque non potest quod transfertur in alterum, tunc est pretiosa pecunia cum translata in alios largiendi usu desinit possideri. 6. at eadem, si apud unum quanta est ubique gentium congeratur, ceteros sui inopes fecerit. et uox quidem tota pariter multorum replet auditum, uestrae uero diuitiae nisi comminutae in plures transire non possunt; quod cum factum est, pauperes necesse est faciant quos relinquunt. 7. o igitur angustas inopesque diuitias, quas nec habere totas pluribus licet et ad quemlibet sine ceterorum paupertate non ueniunt.

8. an gemmarum fulgor oculos trahit? sed si quid est in hoc splendore praecipui, gemmarum est lux illa, non hominum; quas quidem mirari homines uehementer ammiror. 9. quid est enim carens animae motu atque compage quod animatae rationabilique naturae pulchrum esse iure uideatur? 10. quae tametsi conditoris opera suique distinctione postremae aliquid pulchritudinis trahunt, infra uestram tamen excellentiam collocatae ammirationem uestram nullo modo mereantur.

11. an uos agrorum pulchritudo delectat? quidni? est enim pulcherrimi operis pulchra portio. 12. sic quondam sereni maris facie gaudemus, sic caelum, sidera, lunam solemque miramur. num te horum aliquid attingit, num audes alicuius talium splendore gloriari? 13. an uernis floribus ipse distingueris aut tua in aestiuos fructus intumescit ubertas? 14. quid inanibus gaudiis raperis, quid externa bona pro tuis amplexaris? numquam tua faciet esse fortuna quae a te natura rerum fecit aliena. 15. terrarum quidem fructus animantium procul dubio debentur alimentis; sed si, quod naturae satis est, replere indigentiam uelis, nihil est quod fortunae affluentiam petas. 16. paucis enim minimisque natura contenta est; cuius satietatem si superfluis urguere uelis, aut iniucundum quod infuderis fiet aut noxium.

17. iam uero pulchrum uariis fulgere uestibus putas. quarum si grata intuitu species est, aut materiae naturam aut ingenium mirabor artificis. 18. an uero te longus ordo famulorum facit esse felicem? qui si uitiosi moribus sint, perniciosa domus sarcina et ipsi domino uehementer inimica; sin uero probi, quonam modo in tuis opibus aliena probitas numerabitur? 19. ex quibus omnibus nihil horum quae tu in tuis computas bonis tuum esse bonum liquido monstratur. quibus si nihil inest appetendae pulchritudinis, quid est quod uel amissis doleas uel laeteris retentis? 20. quodsi natura pulchra sunt, quid id tua refert? nam haec per se a tuis quoque opibus sequestrata placuissent. 21. neque enim idcirco sunt pretiosa quod in tuas uenere diuitias, sed quoniam pretiosa uidebantur tuis ea diuitiis annumerare maluisti.

22. quid autem tanto fortunae strepitu desideratis? fugare, credo, indigentiam copia quaeritis. 23. atqui hoc uobis in contrarium cedit; pluribus quippe amminiculis opus est ad tuendam pretiosae supellectilis uarietatem, uerumque illud est permultis eos indigere qui permulta possideant, contraque minimum qui abundantiam suam naturae necessitate non ambitus superfluitate metiantur. 24. itane autem nullum est proprium uobis atque insitum bonum ut in externis ac sepositis rebus bona uestra quaeratis? 25. sic rerum uersa condicio est ut diuinum merito rationis animal non aliter sibi splendere nisi inanimatae supellectilis possessione uideatur? 26. et alia quidem suis contenta sunt, uos autem deo mente consimiles ab rebus infimis excellentis naturae ornamenta captatis nec intellegitis quantam conditori uestro faciatis iniuriam. 27. ille genus humanum terrenis omnibus praestare uoluit, uos dignitatem uestram infra infima quaeque detruditis. 28. nam si omne cuiusque bonum eo cuius est constat esse pretiosius, cum uilissima rerum uestra bona esse iudicatis eisdem uosmet ipsos uestra existimatione summittitis. quod quidem haud immerito cadit. 29. humanae quippe naturae ista condicio est ut tum tantum ceteris rebus cum se cognoscit excellat, eadem tamen infra bestias redigatur si se nosse desierit; nam ceteris animantibus sese ignorare naturae est, hominibus uitio uenit. 30. quam uero late patet uester hic error, qui ornari posse aliquid ornamentis existimatis alienis! 31. at id fieri nequit; nam si quid ex appositis luceat, ipsa quidem quae sunt apposita laudantur, illud uero his tectum atque uelatum in sua nihilo minus foeditate perdurat. 32. ego uero nego ullum esse bonum quod noceat habenti num id mentior? minime, inquis. 33. atqui diuitiae possidentibus persaepe nocuerunt, cum pessimus quisque eoque alieni magis auidus quicquid usquam auri gemmarumque est se solum qui habeat dignissimum putat. 34. tu igitur, qui nunc contum gladiumque sollicitus pertimescis, si uitae huius callem uacuus uiator intrasses coram latrone cantares. 35. o praeclara opum mortalium beatitudo, quam cum adeptus fueris securus esse desistis!

verse 2M5
felix nimium prior aetas
contenta fidelibus aruis
nec inerti perdita luxu,
facili quae sera solebat
ieiunia soluere glande.
non Bacchica munera norant
liquido confundere melle
nec lucida uellera Serum
Tyrio miscere ueneno.
somnos dabat herba salubres,
potum quoque lubricus amnis,
umbras altissima pinus.
nondum maris alta secabat
nec mercibus undique lectis
noua litora uiderat hospes.
tunc classica saeua tacebant
odiis neque fusus acerbis
cruor horrida tinxerat arua.
quid enim furor hosticus ulla
uellet prior arma mouere,
cum uulnera saeua uiderent
nec praemia sanguinis ulla?
utinam modo nostra redirent
in mores tempora priscos!
sed saeuior ignibus Aetnae
feruens amor ardet habendi.
heu, primus quis fuit ille
auri qui pondera tecti
gemmasque latere uolentes
pretiosa pericula fodit?

prose 2P6

1. quid autem de dignitatibus potentiaque disseram, qua uos uerae dignitatis ac potestatis inscii caelo exaequatis? quae si in improbissimum quemque ceciderunt, quae flammis aetnae eructantibus, quod diluuium tantas strages dederint? 2. certe, uti meminisse te arbitror, consulare imperium, quod libertatis principium fuerat, ob superbiam consulum uestri ueteres abolere cupiuerunt, qui ob eandem superbiam prius regium de ciuitate nomen abstulerant. 3. at si quando, quod perrarum est, probis deferantur, quid in eis aliud quam probitas utentium placet? ita fit ut non uirtutibus ex dignitate sed ex uirtute dignitatibus honor accedat. 4. quae uero est ista uestra expetibilis ac praeclara potentia? nonne, o terrena animalia, consideratis quibus qui praesidere uideamini? nunc si inter mures uideres unum aliquem ius sibi ac potestatem prae ceteris uindicantem, quanto mouereris cachinno! 5. quid uero, si corpus spectes, imbecillius homine

repperire queas, quos saepe muscularum quoque uel morsus uel in secreta quaeque reptantium necat introitus? 6. quo uero quisquam ius aliquod in quempiam nisi in solum corpus et quod infra corpus est -- fortunam loquor -- possit exserere? 7. num quicquam libero imperabis animo? num mentem firma sibi ratione cohaerentem de statu propriae quietis amouebis? 8. cum liberum quendam uirum suppliciis se tyrannus adacturum putaret ut aduersum se factae coniurationis conscios proderet, linguam ille momordit atque abscidit et in os tyranni saeuientis abiecit; ita cruciatus, quos putabat tyrannus materiam crudelitatis, uir sapiens fecit esse uirtutis. 9. quid autem est quod in alium facere quisque possit, quod sustinere ab alio ipse non possit? 10. Busiridem accepimus necare hospites solitum ab Hercule hospite fuisse mactatum. 11. Regulus plures Poenorum bello captos in uincla coniecerat, sed mox ipse uictorum catenis manus praebuit. 12. ullamne igitur eius hominis potentiam putas qui quod ipse in alio potestne id in se alter ualeat efficere non possit?

13. ad haec, si ipsis dignitatibus ac potestatibus inesset aliquid naturalis ac proprii boni, numquam pessimis prouenirent. neque enim sibi solent aduersa sociari; natura respuit ut contraria quaeque iungantur. 14. ita cum pessimos plerumque dignitatibus fungi dubium non sit, illud etiam liquet natura sui bona non esse quae se pessimis haerere patiantur. 15. quod quidem de cunctis fortunae muneribus dignius existimari potest, quae ad improbissimum quemque uberiora perueniunt. 16. de quibus illud etiam considerandum puto quod nemo dubitat esse fortem cui fortitudinem inesse conspexerit et cuicumque uelocitas adest manifestum est esse uelocem. 17. sic musica quidem musicos, medicina medicos, rhetorica rhetores facit: agit enim cuiusque rei natura quod proprium est nec contrariarum rerum miscetur effectibus et ultro quae sunt aduersa depellit. 18. atqui nec opes inexpletam restinguere auaritiam queunt, nec potestas sui compotem fecerit quem uitiosae libidines insolubilibus adstrictum retinent catenis, et collata improbis dignitas non modo non effecit dignos sed prodit potius et ostentat indignos. cur ita prouenit? 19. gaudetis enim res sese aliter habentes falsis compellare nominibus, quae facile ipsarum rerum redarguuntur effectu; itaque nec illae diuitiae nec illa potentia nec haec dignitas iure appellari potest. 20. postremo idem de tota concludere fortuna licet, in qua nihil expetendum, nihil natiuae bonitatis inesse manifestum est, quae nec se bonis semper adiungit et bonos quibus fuerit adiuncta non efficit.

verse 2M6

nouimus quantas dederit ruinas
urbe flammata patribusque caesis
fratre qui quondam ferus interempto
matris effuso maduit cruore
corpus et uisu gelidum pererrans
ora non tinxit lacrimis, sed esse
censor exstincti potuit decoris.
hic tamen sceptro populos regebat
quos uidet condens radios sub undas
Phoebus, extremo ueniens ab ortu,
quos premunt septem gelidi triones,
quos Notus sicco uiolentus aestu
torret ardentes recoquens harenas.
celsa num tandem ualuit potestas
uertere praui rabiem Neronis?
heu grauem sortem, quotiens iniquus
additur saeuo gladius ueneno! --

prose 2P7

1. tum ego: scis, inquam, ipsa minimum nobis ambitionem mortalium rerum fuisse dominatam; sed materiam gerendis rebus optauimus, quo ne uirtus tacita consenesceret. 2. -- et illa: atqui hoc unum est quod praestantes quidem natura mentes sed nondum ad extremam manum uirtutum perfectione perductas allicere possit, gloriae scilicet cupido et optimorum in rem publicam fama meritorum. 3. quae quam sit exilis et totius uacua ponderis sic considera. omnem terrae ambitum, sicuti astrologicis demonstrationibus accepisti, ad caeli spatium puncti constat obtinere rationem, id est, ut, si ad caelestis globi magnitudinem conferatur, nihil spatii prorsus habere iudicetur. 4. huius igitur tam exiguae in mundo regionis quarta fere portio est, sicut Ptolomaeo probante didicisti, quae nobis cognitis animantibus incolatur. 5. huic quartae si quantum maria paludesque premunt quantumque siti uasta regio distenditur cogitatione subtraxeris, uix angustissima inhabitandi hominibus area relinquetur. 6. in hoc igitur minimo puncti quodam puncto circumsaepti atque conclusi de peruulganda fama, de proferendo nomine cogitatis, ut quid habeat amplum magnificumque gloria tam angustis exiguisque limitibus artata? 7. adde quod hoc ipsum breuis habitaculi saeptum plures incolunt nationes lingua, moribus, totius uitae distantes, ad quas tum difficultate itinerum tum loquendi diuersitate tum commercii insolentia non modo fama hominum singulorum sed ne urbium quidem peruenire queat. 8. aetate denique M. Tullii, sicut ipse quodam loco significat, nondum Caucasum montem Romanae rei publicae fama transcenderat et erat tunc adulta Parthis etiam ceterisque id locorum gentibus formidolosa. 9. uidesne igitur quam sit angusta, quam compressa gloria, quam dilatare

ac propagare laboratis? an ubi Romani nominis transire fama nequit Romani hominis gloria progredietur? 10. quid quod diuersarum gentium mores inter se atque instituta discordant, ut quod apud alios laude apud alios supplicio dignum iudicetur? 11. quo fit ut si quem famae praedicatio delectat huic in plurimos populos nomen proferre nullo modo conducat. 12. erit igitur peruagata inter suos gloria quisque contentus et intra unius gentis terminos praeclara illa famae immortalitas coartabitur.

13. sed quam multos clarissimos suis temporibus uiros scriptorum inops deleuit obliuio! quamquam quid ipsa scripta proficiant, quae cum suis auctoribus premit longior atque obscura uetustas? 14. uos uero immortalitatem uobis propagare uidemini cum futuri famam temporis cogitatis. 15. quod si ad aeternitatis infinita spatia pertractes, quid habes quod de nominis tui diuturnitate laeteris? 16. unius etenim mora momenti si decem milibus conferatur annis, quoniam utrumque spatium definitum est, minimam licet habet tamen aliquam portionem; at hic ipse numerus annorum eiusque quamlibet multiplex ad interminabilem diuturnitatem ne comparari quidem potest. 17. etenim finitis ad se inuicem fuerit quaedam, infiniti uero atque finiti nulla umquam poterit esse collatio. 18. ita fit, ut quamlibet prolixi temporis fama, si cum inexhausta aeternitate cogitetur, non parua sed plane nulla esse uideatur. 19. uos autem nisi ad populares auras inanesque rumores recte facere nescitis et relicta conscientiae uirtutisque praestantia de alienis praemia sermunculis postulatis. 20. accipe in huius modi arrogantiae leuitate quam festiue aliquis illuserit. nam cum quidam adortus esset hominem contumeliis, qui non ad uerae uirtutis usum ad superbam gloriam falsum sibi philosophi nomen induerat, adiecissetque iam se sciturum an ille philosophus esset si quidem inlatas iniurias leniter patienterque tolerasset, ille patientiam paulisper assumpsit acceptaque contumelia uelut insultans: `iam tandem', inquit, `intellegis me esse philosophum?' tum ille nimium mordaciter: 21. `intellexeram', inquit, `si tacuisses'. quid autem est quod ad praecipuos uiros de his enim sermo est, qui uirtute gloriam petunt, quid, inquam, est quod ad hos de fama post resolutum morte suprema corpus attineat? 22. nam si, quod nostrae rationes credi uetant, toti moriuntur homines, nulla est omnino gloria, cum is cuius ea esse dicitur non exstet omnino. 23. sin uero bene sibi mens conscia terreno carcere resoluta caelum libera petit, nonne omne terrenum negotium spernat, quae se caelo fruens terrenis gaudet exemptam?

verse 2M7
quicumque solam mente praecipiti petit
summumque credit gloriam,
late patentes aetheris cernat plagas
artumque terrarum situm;
breuem replere non ualentis ambitum
pudebit aucti nominis.
quid, o superbi, colla mortali iugo
frustra leuari gestiunt?
licet remotos fama per populos means
diffusa linguas explicet
et magna titulis fulgeat claris domus,
mors spernit altam gloriam,
inuoluit humile pariter et celsum caput
aequatque summis infima.
ubi nunc fidelis ossa Fabricii manent,
quid Brutus aut rigidus Cato?
signat superstes fama tenuis pauculis
inane nomen litteris.
sed quod decora nouimus uocabula
num scire consumptos datur?
iacetis ergo prorsus ignorabiles
nec fama notos efficit.
quodsi putatis longius uitam trahi
mortalis aura nominis,
cum sera uobis rapiet hoc etiam dies
iam uos secunda mors manet.

prose 2P8

1. sed ne me inexorabile contra fortunam gerere bellum putes: est aliquando cum de hominibus fallax illa nihil bene mereatur, tum scilicet cum se aperit, cum frontem detegit moresque profitetur. 2. nondum forte quid loquar intellegis; mirum est quod dicere gestio, eoque sententiam uerbis explicare uix queo. 3. etenim plus hominibus reor aduersam quam prosperam prodesse fortunam; illa enim semper specie felicitatis, cum uidetur blanda, mentitur, haec semper uera est, cum se instabilem mutatione demonstrat. 4. illa fallit, haec instruit; illa mendacium specie bonorum mentes fruentium ligat, haec cognitione fragilis, felicitatis absoluit; itaque illam uideas uentosam fluentem suique semper ignaram, hanc sobriam succinctamque et ipsius aduersitatis exercitatione prudentem. 5. postremo felix a uero bono

deuios blanditiis trahit, aduersa plerumque ad uera bona reduces unco retrahit. 6. an hoc inter minima aestimandum putas quod amicorum tibi fidelium mentes haec aspera, haec horribilis fortuna detexit? haec tibi certos sodalium uultus ambiguosque secreuit, discedens suos abstulit, tuos reliquit. 7. quanti hoc integer et, ut uidebaris tibi, fortunatus emisses? nunc amissas opes querere: quod pretiosissimum diuitiarum genus est, amicos inuenisti.

verse 2M8
quod mundus stabili fide
concordes uariat uices,
quod pugnantia semina
foedus perpetuum tenent,
quod Phoebus roseum diem
curru prouehit aureo,
ut quas duxerit Hesperos
Phoebe noctibus imperet,
ut fluctus auidum mare
certo fine coherceat,
ne terris liceat uagis
latos tendere terminos,
hanc rerum seriem ligat
terras ac pelagus regens
et caelo imperitans amor.
hic si frena remiserit,
quicquid nunc amat inuicem
bellum continuo geret
et quam nunc socia fide
pulchris motibus incitant
certent soluere machinam.
hic sancto populos quoque
iunctos foedere continet,
hic et coniugii sacrum
castis nectit amoribus,
hic fidis etiam sua
dictat iura sodalibus.
o felix hominum genus,
si uestros animos amor
quo caelum regitur regat!

LIBER TERTIUS

prose 3P1

1. iam cantum illa finiuerat, cum me audiendi auidum stupentemque arrectis adhuc auribus carminis mulcedo defixerat. 2. itaque paulo post: o, inquam, summum lassorum solamen animorum, quam tu me uel sententiarum pondere uel canendi etiam iucunditate refouisti, adeo ut iam me posthac imparem fortunae ictibus esse non arbitrer! itaque remedia quae paulo acriora esse dicebas non modo non perhorresco, sed audiendi auidus uehementer efflagito. 3. --tum illa: sensi, inquit, cum uerba nostra tacitus attentusque rapiebas, eumque tuae mentis habitum uel exspectaui uel, quod est uerius, ipsa perfeci; talia sunt quippe quae restant ut degustata quidem mordeant, interius autem recepta dulcescant. 4. sed quod tu te audiendi cupidum dicis, quanto ardore flagrares si quonam te ducere aggrediamur agnosceres! 5. -- quonam? inquam. -- ad ueram, inquit, felicitatem, quam tuus quoque somniat animus, sed occupato ad imagines uisu ipsam illam non potest intueri. 6. tum ego: fac, obsecro, et quae illa uera sit sine cunctatione demonstra. 7. -- faciam, inquit illa, tui causa libenter; sed quae tibi [causa] notior est, eam prius designare uerbis atque informare conabor, ut ea perspecta cum in contrariam partem flexeris oculos uerae specimen beatitudinis possis agnoscere.

verse 3M1

qui serere ingenuum uolet agrum
liberat arua prius fruticibus,
falce rubos filicemque resecat,
ut noua fruge grauis Ceres eat.
dulcior est apium mage labor
si malus ora prius sapor edat.
gratius astra nitent ubi Notus
desinit imbriferos dare sonos.
Lucifer ut tenebras pepulerit
pulchra dies roseos agit equos.
tu quoque falsa tuens bona prius
incipe colla iugo retrahere:
uera dehinc animum subierint.

prose 3P2

1. tum defixo paulisper uisu et uelut in augustam suae mentis sedem recepta sic coepit: 2. omnis mortalium cura quam multiplicium studiorum labor exercet diuerso quidem calle procedit, sed ad unum tamen beatitudinis finem nititur peruenire. id autem est bonum quo quis adepto nihil ulterius desiderare queat. 3. quod quidem est omnium summum bonorum cunctaque intra se bona continens; cui si quid aforet summum esse non posset, quoniam relinqueretur extrinsecus quod posset optari. liquet igitur esse beatitudinem statum bonorum omnium congregatione perfectum. 4. hunc, uti diximus, diuerso tramite omnes conantur adipisci: est enim mentibus hominum ueri boni naturaliter inserta cupiditas, sed ad falsa deuius error abducit. 5. quorum quidem alii summum bonum esse nihilo indigere credentes, ut diuitiis affluant elaborant, alii uero bonum quod sit dignissimum ueneratione iudicantes adeptis honoribus reuerendi ciuibus suis esse nituntur. 6. sunt qui summum bonum in summa potentia esse constituant; hi uel regnare ipsi uolunt uel regnantibus adhaerere conantur. at quibus optimum quiddam claritas uidetur, hi uel belli uel pacis artibus gloriosum nomen propagare festinant. 7. plurimi uero boni fructum gaudio laetitiaque metiuntur; hi felicissimum putant uoluptate diffluere. 8. sunt etiam qui horum fines causasque alterutro permutent, ut qui diuitias ob potentiam uoluptatesque desiderant uel qui potentiam seu pecuniae causa seu proferendi nominis petunt. 9. in his igitur ceterisque talibus humanorum actuum uotorumque uersatur intentio ueluti nobilitas fauorque popularis, quae uidentur quandam claritudinem comparare, uxor ac liberi, quae iucunditatis gratia petuntur; amicorum uero quod sanctissimum quidem genus est non in fortuna sed in uirtute numeratur, reliquum uero uel potentiae causa uel delectationis assumitur. 10. iam uero corporis bona promptum est ut ad superiora referantur; robur enim magnitudoque uidetur praestare ualentiam, pulchritudo atque uelocitas celebritatem, salubritas uoluptatem. 11. quibus omnibus solam beatitudinem desiderari liquet; nam quod quisque prae ceteris petit id summum esse iudicat bonum. sed summum bonum beatitudinem esse definiuimus; quare beatum esse iudicat statum quem prae ceteris quisque desiderat.

12. habes igitur ante oculos propositam fere formam felicitatis humanae: opes, honores, potentiam, gloriam, uoluptates. quae quidem sola considerans Epicurus consequenter sibi summum bonum uoluptatem esse constituit, quod cetera omnia iucunditatem animo uideantur afferre. 13. sed ad hominum studia reuertor, quorum animus etsi caligante memoria tamen bonum suum repetit, sed uelut ebrius domum quo tramite reuertatur ignorat. 14. num enim uidentur errare hi qui nihilo indigere nituntur? atqui non est aliud quod aeque perficere beatitudinem possit quam copiosus bonorum omnium status nec alieni egens sed sibi ipse sufficiens. 15. num uero labuntur hi qui quod sit optimum id etiam reuerentiae cultu dignissimum putent? minime; neque enim uile quiddam contemnendumque est quod adipisci omnium fere mortalium laborat intentio. 16. an in bonis non est numeranda potentia? quid igitur, num imbecillum ac

sine uiribus aestimandum est quod omnibus rebus constat esse praestantius? 17. an claritudo nihili pendenda est? sed sequestrari nequit quin omne quod excellentissimum sit id etiam uideatur esse clarissimum. 18. nam non esse anxiam tristemque beatitudinem nec doloribus molestiisque subiectam quid attinet dicere, quando in minimis quoque rebus id appetitur quod habere fruique delectet? 19. atqui haec sunt quae adipisci homines uolunt eaque de causa diuitias, dignitates, regna, gloriam uoluptatesque desiderant quod per haec sibi sufficientiam, reuerentiam, potentiam, celebritatem, laetitiam credunt esse uenturam. 20. bonum est igitur quod tam diuersis studiis homines petunt; in quo quanta sit naturae uis facile monstratur, cum licet uariae dissidentesque sententiae tamen in diligendo boni fine consentiunt.

verse 3M2

quantas rerum flectat habenas
natura potens, quibus immensum
legibus orbem prouida seruet
stringatque ligans inresoluto
singula nexu, placet arguto
fidibus lentis promere cantu.
quamuis Poeni pulchra leones
uincula gestent manibusque datas
captent escas metuantque trucem
soliti uerbera ferre magistrum,
si cruor horrida tinxerit ora,
resides olim redeunt animi
fremituque graui meminere sui,
laxant nodis colla solutis
primusque lacer dente cruento
domitor rabidas imbuit iras.
quae canit altis garrula ramis
ales caueae clauditur antro;
huic licet inlita pocula melle
largasque dapes dulci studio
ludens hominum cura ministret,
si tamen arto saliens texto
nemorum gratas uiderit umbras,
sparsas pedibus proterit escas,
siluas tantum maesta requirit,
siluas dulci uoce susurrat.
ualidis quondam uiribus acta
pronum flectit uirga cacumen;
hanc si curuans dextra remisit,
recto spectat uertice caelum.
cadit Hesperias Phoebus in undas,
sed secreto tramite rursus
currum solitos uertit ad ortus.
repetunt proprios quaeque recursus
redituque suo singula gaudent
nec manet ulli traditus ordo
nisi quod fini iunxerit ortum
stabilemque sui fecerit orbem.

prose 3P3

1. uos quoque, o terrena animalia, tenui licet imagine uestrum tamen principium somniatis uerumque illum beatitudinis finem licet minime perspicaci qualicumque tamen cogitatione prospicitis, eoque uos et ad uerum bonum naturalis ducit intentio et ab eodem multiplex error abducit. 2. considera namque an per ea quibus se homines adepturos beatitudinem putant ad destinatum finem ualeant peruenire. 3. si enim uel pecunia uel honores ceteraque tale quid afferunt cui nihil bonorum abesse uideatur, nos quoque fateamur fieri aliquos horum adeptione felices. 4. quodsi neque id ualent efficere quod promittunt bonisque pluribus carent, nonne liquido falsa in eis beatitudinis species deprehenditur? 5. primum igitur te ipsum, qui paulo ante diuitiis affluebas, interrogo: inter illas abundantissimas opes numquamne animum tuum concepta ex qualibet iniuria confudit anxietas? 6. -- atqui, inquam, libero me fuisse animo quin aliquid semper angerer reminisci non queo. 7. -- nonne quia uel aberat quod abesse non uelles uel aderat quod adesse noluisses? -- ita est, inquam. 8. -- illius igitur praesentiam, huius absentiam desiderabas? -- confiteor, inquam. 9. -- eget uero, inquit, eo quod quisque desiderat? -- eget, inquam. -- qui uero eget aliquo non est usquequaque sibi ipse sufficiens. -- minime,

inquam. 10. -- tu itaque hanc insufficientiam plenus, inquit, opibus sustinebas? -- quidni? inquam. 11. -- opes igitur nihilo indigentem sufficientemque sibi facere nequeunt, et hoc erat quod promittere uidebantur. atqui hoc quoque maxime considerandum puto quod nihil habeat suapte natura pecunia ut his quibus possidetur inuitis nequeat auferri. -- fateor, inquam. 13. -- quidni fateare, cum eam cotidie ualentior aliquis eripiat inuito? unde enim forenses querimoniae, nisi quod uel ui uel fraude nolentibus pecuniae repetuntur ereptae? -- ita est, inquam. 14. -- egebit igitur, inquit, extrinsecus petito praesidio quo suam pecuniam quisque tueatur. 15. -- quis id, inquam, neget? -- atqui non egeret eo nisi possideret pecuniam, quam possit amittere. 16. -- dubitari, inquam, nequit. -- in contrarium igitur relapsa res est; nam quae sufficientes sibi facere putabantur opes alieno potius praesidio faciunt indigentes. 17. quis autem modus est quo pellatur diuitiis indigentia? num enim diuites esurire nequeunt, num sitire non possunt, num frigus hibernum pecuniosorum membra non sentiunt? 18. sed adest, inquies, opulentis quo famem satient, quo sitim frigusque depellant. sed hoc modo consolari quidem diuitiis indigentia potest, auferri penitus non potest; nam si haec hians semper atque aliquid poscens opibus expletur, maneat necesse est quae possit expleri. 19. taceo, quod naturae minimum, quod auaritiae nihil satis est. quare si opes nec summouere indigentiam possunt et ipsae suam faciunt, quid est quod eas sufficientiam praestare credatis?

verse 3M3
quamuis fluente diues auri gurgite
non expleturas cogat auarus opes
oneretque bacis colla rubri litoris
ruraque centeno scindat opima boue,
nec cura mordax deserit superstitem
defunctumque leues non comitantur opes.

prose 3P4

1. sed dignitates honorabilem reuerendumque cui prouenerint reddunt. num uis ea est magistratibus ut utentium mentibus uirtutes inserant, uitia depellant? 2. atqui non fugare, sed inlustrare potius nequitiam solent. quo fit ut indignemur eas saepe nequissimis hominibus contigisse; unde Catullus licet in curuli Nonium sedentem strumam tamen appellat. 3. uidesne quantum malis dedecus adiciant dignitates? atqui minus eorum patebit indignitas si nullis honoribus inclarescant. 4. tu quoque num tandem tot periculis adduci potuisti ut cum Decorato gerere magistratum putares, cum in eo mentem nequissimi scurrae delatorisque respiceres? 5. non enim possumus ob honores reuerentia dignos iudicare quos ipsis honoribus iudicamus indignos. 6. at si quem sapientia praeditum uideres, num posses eum uel reuerentia uel ea qua est praeditus sapientia non dignum putare? -- minime. 7. -- inest enim dignitas propria uirtuti, quam protinus in eos quibus fuerit adiuncta transfundit. 8. quod quia populares facere nequeunt honores, liquet eos propriam dignitatis pulchritudinem non habere. 9. in quo illud est animaduertendum magis: nam si eo abiectior est quo magis a pluribus quisque contemnitur, cum reuerendos facere nequeat quos pluribus ostentat, despectiores potius improbos dignitas facit. 10. uerum non impune; reddunt namque improbi parem dignitatibus uicem, quas sua contagione commaculant.

11. atque ut agnoscas ueram illam reuerentiam per has umbratiles dignitates non posse contingere: si qui multiplici consulatu functus in barbaras nationes forte deuenerit, uenerandumne barbaris honor faciet? 12. atqui si hoc naturale munus dignitatibus foret, ab officio suo quoquo gentium nullo modo cessarent, sicut ignis ubique terrarum numquam tamen calere destitit. 13. sed quoniam id eis non propria uis sed hominum fallax adnectit opinio, uanescunt ilico cum ad eos uenerint qui dignitates eas esse non aestimant. 14. sed hoc apud exteras nationes: inter eos uero apud quos ortae sunt num perpetuo perdurant? 15. atqui praetura magna olim potestas, nunc inane nomen et senatorii census grauis sarcina; si quis quondam populi curasset annonam magnus habebatur, nunc ea praefectura quid abiectius? 16. ut enim paulo ante diximus, quod nihil habet proprii decoris, opinione utentium nunc splendorem accipit, nunc amittit. 17. si igitur reuerendos facere nequeunt dignitates, si ultro improborum contagione sordescunt, si mutatione temporum splendere desinunt, si gentium aestimatione uilescunt, quid est quod in se expetendae pulchritudinis habeant, nedum aliis praestent?

verse 3M4
quamuis se Tyrio superbus ostro
comeret et niueis lapillis,
inuisus tamen omnibus uigebat
luxuriae Nero saeuientis;
sed quondam dabat improbus uerendis
patribus indecores curules.
quis illos igitur putet beatos
quos miseri tribuunt honores?

prose 3P5

1. an uero regna regumque familiaritas efficere potentem ualet? quidni, quando eorum felicitas perpetuo perdurat? 2. atqui plena est exemplorum uetustas, plena etiam praesens aetas, qui reges felicitatem calamitate mutauerint. o praeclara potentia, quae ne ad conseruationem quidem sui satis efficax inuenitur! 3. quodsi haec regnorum potestas beatitudinis auctor est, nonne, si qua parte defuerit, felicitatem minuat, miseriam importet? 4. sed quamuis late humana tendantur imperia, plures necesse est gentes relinqui quibus regum quisque non imperet. 5. qua uero parte beatos faciens desinit potestas hac impotentia subintrat, quae miseros facit; hoc igitur modo maiorem regibus inesse necesse est miseriae portionem. 6. expertus sortis suae periculorum tyrannus regni metus pendentis supra uerticem gladii terrore simulauit. 7. quae est igitur haec potestas, quae sollicitudinum morsus expellere, quae formidinum aculeos uitare nequit? atqui uellent ipsi uixisse securi, sed nequeunt; dehinc de potestate gloriantur. 8. an tu potentem censes quem uideas uelle quod non possit efficere, potentem censes qui satellite latus ambit, qui quos terret ipse plus metuit, qui ut potens esse uideatur in seruientium manu situm est? 9. nam quid ego de regum familiaribus disseram -- cum regna ipsa tantae imbecillitatis plena demonstrem -- quos quidem regia potestas saepe incolumis, saepe autem lapsa prosternit? 10. Nero Senecam familiarem praeceptoremque suum ad eligendae mortis coegit arbitrium, Papinianum diu inter aulicos potentem militum gladiis Antoninus obiecit. 11. atqui uterque potentiae suae renuntiare uoluerunt, quorum Seneca opes etiam suas tradere Neroni seque in otium conferre conatus est; sed dum ruituros moles ipsa trahit, neuter quod uoluit effecit. 12. quae est igitur ista potentia, quam pertimescunt habentes, quam nec cum habere uelis tutus sis et cum deponere cupias uitare non possis? 13. an praesidio sunt amici quos non uirtus sed fortuna conciliat? sed quem felicitas amicum fecit infortunium faciet inimicum. 14. quae uero pestis efficacior ad nocendum quam familiaris inimicus?

verse 3M5
qui se uolet esse potentem,
animos domet ille feroces
nec uicta libidine colla
foedis summittat habenis;
etenim licet Indica longe
tellus tua iura tremescat
et seruiat ultima thyle,
tamen atras pellere curas
miserasque fugare querelas
non posse potentia non est.

prose 3P6

1. gloria uero quam fallax saepe, quam turpis est! unde non iniuria tragicus exclamat:
W)= DO/CA DO/CA, MURI/OISI DH\ BROTW=N
OU)DE\N GEGW=SI BI/OTON W)/GKWSAS ME/GAN.

2. plures enim magnum saepe nomen falsis uulgi opinionibus abstulerunt. quo quid turpius. excogitari potest? nam qui falso praedicantur suis ipsi necesse est laudibus erubescant. 3. quae si etiam meritis conquisitae sint, quid tamen sapientis adiecerint conscientiae, qui bonum suum non populari rumore sed conscientiae ueritate metitur? 4. quodsi hoc ipsum propagasse nomen pulchrum uidetur, consequens est ut foedum non extendisse iudicetur. 5. sed cum, uti paulo ante disserui, plures gentes esse necesse sit ad quas unius fama hominis nequeat peruenire, fit ut quem tu aestimas esse gloriosum proxima parte terrarum uideatur inglorius. 6. inter haec uero popularem gratiam ne commemoratione quidem dignam puto, quae nec iudicio prouenit nec umquam firma perdurat. 7. iam uero quam sit inane, quam futtile nobilitatis nomen, quis non uideat? quae si ad claritudinem refertur, aliena est; uidetur namque esse nobilitas quaedam de meritis ueniens laus parentum. 8. quodsi claritudinem praedicatio facit, illi sint clari necesse est qui praedicantur; quare splendidum te, si tuam non habes, aliena claritudo non efficit. 9. quodsi quid est in nobilitate bonum, id esse arbitror solum, ut imposita nobilibus necessitudo uideatur ne a maiorum uirtute degeneret.

verse 3M6
omne hominum genus in terris simili surgit ab ortu;
unus enim rerum pater est, unus cuncta ministrat.
ille dedit Phoebo radios, dedit et cornua lunae,
ille homines etiam terris dedit ut sidera caelo;
hic clausit membris animos celsa sede petitos;
mortales igitur cunctos edit nobile germen.
quid genus et proauos strepitis? si primordia uestra
auctoremque deum spectes, nullus degener exstat,
ni uitiis peiora fouens proprium deserat ortum.

prose 3P7

1. quid autem de corporis uoluptatibus loquar, quarum appetentia quidem plena est anxietatis, satietas uero paenitentiae? 2. quantos illae morbos, quam intolerabiles dolores quasi quendam fructum nequitiae fruentium solent referre corporibus! 3. quarum motus quid habeat iucunditatis ignoro; tristes uero esse uoluptatum exitus, quisquis reminisci libidinum suarum uolet intelleget. 4. quae si beatos explicare possunt, nihil causae est quin pecudes quoque beatae esse dicantur, quarum omnis ad explendam corporalem lacunam festinat intentio. 5. honestissima quidem coniugis foret liberorumque iucunditas; sed nimis e natura dictum est nescio quem filios inuenisse tortores. quorum quam sit mordax quaecumque condicio neque alias expertum te neque nunc anxium necesse est ammonere. 6. in quo euripidis mei sententiam probo, qui carentem liberis infortunio dixit esse felicem.

verse 3M7
habet hoc uoluptas omnis,
stimulis agit fruentes
apiumque par uolantum,
ubi grata mella fudit,
fugit et nimis tenaci
ferit icta corda morsu.

prose 3P8

1. nihil igitur dubium est quin hae ad beatitudinem uiae deuia quaedam sint nec perducere quemquam eo ualeant ad quod se perducturas esse promittunt. 2. quantis uero implicitae malis sint breuissime monstrabo. quid enim? pecuniamne congregare conaberis? 3. sed eripies habenti. dignitatibus fulgere uelis? danti supplicabis et qui praeire ceteros honore cupis poscendi humilitate uilesces. potentiamne desideras? 4. subiectorum insidiis obnoxius periculis subiacebis. gloriam petas? 5. sed per aspera quaeque distractus securus esse desistis. uoluptariam uitam degas? 6. sed quis non spernat atque abiciat uilissimae fragilissimaeque rei, corporis, seruum? 7. iam uero qui bona prae se corporis ferunt, quam exigua, quam fragili possessione nituntur! num enim elephantos mole, tauros robore superare poteritis, num tigres uelocitate praeibitis? 8. respicite caeli spatium, firmitudinem, celeritatem et aliquando desinite uilia mirari. quod quidem caelum non his potius est quam sua qua regitur ratione mirandum. 9. formae uero nitor ut rapidus est, ut uelox et uernalium florum mutabilitate fugacior! 10. quodsi, ut Aristoteles ait, Lyncei oculis homines uterentur, ut eorum uisus obstantia penetraret, nonne introspectis uisceribus illud Alcibiadis superficie pulcherrimum corpus turpissimum uideretur? igitur te pulchrum uideri non tua natura, sed oculorum spectantium reddit infirmitas. 11. sed aestimate quam uultis nimio corporis bona, dum sciatis hoc quodcumque miramini triduanae febris igniculo posse dissolui. 12. ex quibus omnibus illud redigere in summam licet quod haec quae nec praestare quae pollicentur bona possunt nec omnium bonorum congregatione perfecta sunt, ea nec ad beatitudinem quasi quidam calles ferunt nec beatos ipsa perficiunt.

verse 3M8
eheu, quae miseros tramite deuios
abducit ignorantia!
non aurum in uiridi quaeritis arbore
nec uite gemmas carpitis,
non altis laqueos montibus abditis
ut pisce ditetis dapes
nec uobis capreas si libeat sequi
Tyrrhena captatis uada;
ipsos quin etiam fluctibus abditos
norunt recessus aequoris,
quae gemmis niueis unda feracior
uel quae rubentis purpurae
nec non quae tenero pisce uel asperis
praestent echinis litora.
sed quonam lateat quod cupiunt bonum
nescire caeci sustinent
et quod stelliferum transabiit polum
tellure demersi petunt.
quid dignum stolidis mentibus imprecer?
opes honores ambiant
et cum falsa graui mole parauerint
tum uera cognoscant bona.

prose 3P9

1. hactenus mendacis formam felicitatis ostendisse suffecerit; quam si perspicaciter intueris, ordo est deinceps quae sit uera monstrare. 2. -- atqui uideo, inquam, nec opibus sufficientiam nec regnis potentiam nec reuerentiam dignitatibus nec celebritatem gloria nec laetitiam uoluptatibus posse contingere. -- an etiam causas cur id ita sit deprehendisti? 3. -- tenui quidem ueluti rimula mihi uideor intueri, sed ex te apertius cognoscere malim. 4. -- atqui promptissima ratio est. quod enim simplex est indiuisumque natura, id error humanus separat et a uero atque perfecto ad falsum imperfectumque traducit. an tu arbitraris quod nihilo indigeat egere potentia? -- minime, inquam. 5. -- recte tu quidem; nam si quid est quod in ulla re imbecillioris ualentiae sit, in hac praesidio necesse est egeat alieno. -- ita est, inquam. 6. -- igitur sufficientiae potentiaeque una est eademque natura. -- sic uidetur. 7. -- quod uero huius modi sit spernendumne esse censes an contra rerum omnium ueneratione dignissimum? -- at hoc, inquam, ne dubitari quidem potest. 8. -- addamus igitur sufficientiae potentiaeque reuerentiam, ut haec tria unum esse iudicemus. -- addamus, si quidem uera uolumus confiteri. 9. -- quid uero, inquit, obscurum ne hoc atque ignobile censes esse an omni celebritate clarissimum? 10. considera uero, ne quod nihilo indigere, quod potentissimum, quod honore dignissimum esse concessum est, egere claritudine, quam sibi praestare non possit, atque ob id aliqua ex parte uideatur abiectius. 11. -- non possum, inquam, quin hoc uti est ita etiam celeberrimum esse confitear. 12. -- consequens igitur est ut claritudinem superioribus tribus nihil differre fateamur. -- consequitur, inquam. 13. -- quod igitur nullius egeat alieni, quod suis cuncta uiribus possit, quod sit clarum atque reuerendum, nonne hoc etiam constat esse laetissimum? 14. -- sed unde huic, inquam, tali maeror ullus obrepat ne cogitare quidem possum; quare plenum esse laetitiae, si quidem superiora manebunt, necesse est confiteri. 15. -- atqui illud quoque per eadem necessarium est, sufficientiae, potentiae, claritudinis, iucunditatis nomina quidem esse diuersa, nullo modo uero discrepare substantiam. -- necesse est, inquam. --

16. hoc igitur quod est unum simplexque natura prauitas humana dispertit et dum rei quae partibus caret partem conatur adipisci, nec portionem, quae nulla est, nec ipsam, quam minime affectat, assequitur. 17. -- quonam, inquam, modo? -- qui diuitias, inquit, petit penuriae fuga, de potentia nihil laborat, uilis obscurusque esse mauult, multas etiam sibi naturales quoque subtrahit uoluptates, ne pecuniam quam parauit amittat. 18. sed hoc modo ne sufficientia quidem contingit ei quem ualentia deserit, quem molestia pungit, quem uilitas abicit, quem recondit obscuritas. 19. qui uero solum posse desiderat profligat opes, despicit uoluptates honoremque potentia carentem, gloriam quoque nihili pendit. 20. sed hunc quoque quam multa deficiant uides; fit enim ut aliquando necessariis egeat, ut anxietatibus mordeatur, cumque haec depellere nequeat etiam id quod maxime petebat, potens esse, desistat. 21. similiter ratiocinari de honoribus, gloria, uoluptatibus licet; nam cum unumquodque horum idem quod cetera sit, quisquis horum aliquid sine ceteris petit ne illud quidem quod desiderat apprehendit. 22. -- quid igitur, inquam, si qui cuncta simul cupiat adipisci? -- summam quidem ille beatitudinis uelit; sed num in his eam repperiet quae demonstrauimus id quod pollicentur non posse conferre? 23. -- minime, inquam. -- in his igitur quae singula quaedam expetendorum praestare creduntur beatitudo nullo modo uestiganda est. -- fateor, inquam, et hoc nihil dici uerius potest. --

24. habes igitur, inquit, et formam falsae felicitatis et causas. deflecte nunc in aduersum mentis intuitum; ibi enim ueram quam promisimus statim uidebis. 25. -- atqui haec, inquam, uel caeco perspicua est eamque tu paulo ante monstrasti dum falsae causas aperire conaris. 26. nam nisi fallor, ea uera est et perfecta felicitas quae sufficientem, potentem, reuerendum, celebrem laetumque perficiat. 27. atque ut me interius animaduertisse cognoscas, quae unum horum, quoniam idem cuncta sunt, ueraciter praestare potest, hanc esse plenam beatitudinem sine ambiguitate cognosco. 28. -- o te, alumne, hac opinione felicem, si quidem hoc, inquit, adieceris! -- quidnam? inquam. 29. -- essene aliquid in his mortalibus caducisque rebus putas quod huius modi statum possit afferre? -- minime, inquam, puto idque a te, nihil ut amplius desideretur, ostensum est. 30. -- haec igitur uel imagines ueri boni uel imperfecta quaedam bona dare mortalibus uidentur, uerum autem atque perfectum bonum conferre non possunt. -- assentior, inquam. 31. -- quoniam igitur agnouisti quae uera illa sit, quae autem beatitudinem mentiantur, nunc superest ut unde ueram hanc petere possis agnoscas. -- id quidem, inquam, iam dudum uehementer exspecto. 32. -- sed cum, ut in Timaeo Platoni, inquit, nostro placet, in minimis quoque rebus diuinum praesidium debeat implorari, quid nunc faciendum censes ut illius summi boni sedem repperire mereamur? 33. -- inuocandum, inquam, rerum omnium patrem, quo praetermisso nullum rite fundatur exordium. -- recte, inquit; ac simul ita modulata est:

verse 3M9
o qui perpetua mundum ratione gubernas,
terrarum caelique sator, qui tempus ab aeuo
ire iubes stabilisque manens das cuncta moueri,
quem non externae pepulerunt fingere causae
materiae fluitantis opus uerum insita summi
forma boni liuore carens, tu cuncta superno
ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
mundum mente gerens similique in imagine formans
perfectasque iubens perfectum absoluere partes.
tu numeris elementa ligas, ut frigora flammis,
arida conueniant liquidis, ne purior ignis
euolet aut mersas deducant pondera terras.

tu triplicis mediam naturae cuncta mouentem
conectens animam per consona membra resoluis;
quae cum secta duos motum glomerauit in orbes,
in semet reditura meat mentemque profundam
circuit et simili conuertit imagine caelum.
tu causis animas paribus uitasque minores
prouehis et leuibus sublimes curribus aptans
in caelum terramque seris, quas lege benigna
ad te conuersas reduci facis igne reuerti.
da, pater, augustam menti conscendere sedem,
da fontem lustrare boni, da luce reperta
in te conspicuos animi defigere uisus.
dissice terrenae nebulas et pondera molis
atque tuo splendore mica; tu namque serenum,
tu requies tranquilla piis, te cernere finis,
principium, uector, dux, semita, terminus idem.

prose 3P10

1. quoniam igitur quae sit imperfecti, quae etiam perfecti boni forma uidisti, nunc demonstrandum reor quonam haec felicitatis perfectio constituta sit. 2. in quo illud primum arbitror inquirendum an aliquod huius modi bonum quale paulo ante definisti in rerum natura possit exsistere, ne nos praeter rei subiectae ueritatem cassa cogitationis imago decipiat. 3. sed quin exsistat sitque hoc ueluti quidam omnium fons bonorum, negari nequit; omne enim quod imperfectum esse dicitur id imminutione perfecti imperfectum esse perhibetur. 4. quo fit ut, si in quolibet genere imperfectum quid esse uideatur, in eo perfectum quoque aliquid esse necesse sit; etenim perfectione sublata unde illud quod imperfectum perhibetur exstiterit ne fingi quidem potest. 5. neque enim ab deminutis inconsummatisque natura rerum cepit exordium, sed ab integris absolutisque procedens in haec extrema atque effeta dilabitur. 6. quodsi, uti paulo ante monstrauimus, est quaedam boni fragilis imperfecta felicitas, esse aliquam solidam perfectamque non potest dubitari. -- firmissime, inquam, uerissimeque conclusum est. --

7. quo uero, inquit, habitet, ita considera. deum, rerum omnium principem, bonum esse communis humanorum conceptio probat animorum; nam cum nihil deo melius excogitari queat, id quo melius nihil est bonum esse quis dubitet? 8. ita uero bonum esse deum ratio demonstrat ut perfectum quoque in eo bonum esse conuincat. 9. nam ni tale sit, rerum omnium princeps esse non poterit; erit enim eo praestantius aliquid perfectum possidens bonum, quod hoc prius atque antiquius esse uideatur; omnia namque perfecta minus integris priora esse claruerunt. 10. quare ne in infinitum ratio prodeat, confitendum est summum deum summi perfectique boni esse plenissimum; sed perfectum bonum ueram esse beatitudinem constituimus: ueram igitur beatitudinem in summo deo sitam esse necesse est. -- accipio, inquam, nec est quod contra dici ullo modo queat. 11. -- sed quaeso, inquit, te, uide quam id sancte atque inuiolabiliter probes quod boni summi summum deum diximus esse plenissimum. -- quonam, inquam, modo? 12. -- ne hunc rerum omnium patrem illud summum bonum quo plenus esse perhibetur uel extrinsecus accepisse uel ita naturaliter habere praesumas quasi habentis dei habitaeque beatitudinis diuersam cogites esse substantiam. 13. nam si extrinsecus acceptum putes, praestantius id quod dederit ab eo quod acceperit existimare possis; sed hunc esse rerum omnium praecellentissimum dignissime confitemur. 14. quod si natura quidem inest sed est ratione diuersum, cum de rerum principe loquamur deo, fingat qui potest quis haec diuersa coniunxerit. 15. postremo, quod a qualibet re diuersum est id non est illud a quo intellegitur esse diuersum; quare quod a summo bono diuersum est sui natura, id summum bonum non est; quod nefas est de eo cogitare, quo nihil constat esse praestantius. 16. omnino enim nullius rei natura suo principio melior poterit exsistere; quare quod omnium principium sit id etiam sui substantia summum esse bonum uerissima ratione concluserim. -- rectissime, inquam. 17. -- sed summum bonum beatitudinem esse concessum est. -- ita est, inquam. -- igitur, inquit, deum esse ipsam beatitudinem necesse est confiteri. -- nec propositis, inquam, prioribus refragari queo et illis hoc inlatum consequens esse perspicio. --

18. respice, inquit, an hinc quoque idem firmius approbetur, quod duo summa bona quae a se diuersa sint esse non possunt. 19. etenim quae discrepant bona non esse alterum quod sit alterum liquet; quare neutrum poterit esse perfectum, cum alterutri alterum deest. sed quod perfectum non sit id summum non esse manifestum est; nullo modo igitur quae summa sunt bona ea possunt esse diuersa. 20. atqui et beatitudinem et deum summum bonum esse collegimus: quare ipsam necesse est summam esse beatitudinem quae sit summa diuinitas. 21. -- nihil, inquam, nec reapse uerius nec ratiocinatione firmius nec deo dignius concludi potest. 22. -- super haec, inquit, igitur ueluti geometrae solent demonstratis propositis aliquid inferre, quae porismata ipsi uocant, ita ego quoque tibi ueluti corollarium dabo. 23. nam quoniam beatitudinis adeptione fiunt homines beati, beatitudo uero est ipsa diuinitas, diuinitatis adeptione beatos fieri manifestum est. 24. sed uti iustitiae adeptione iusti, sapientiae sapientes fiunt, ita diuinitatem adeptos deos fieri simili ratione necesse est. 25. omnis igitur beatus deus. sed natura quidem unus; participatione uero nihil prohibet esse quam plurimos. 26. -- et pulchrum, inquam, hoc atque pretiosum siue porisma

siue corollarium uocari mauis. 27. -- atqui hoc quoque pulchrius nihil est quod his adnectendum esse ratio persuadet. -- quid? inquam. 28. -- cum multa, inquit, beatitudo continere uideatur, utrumne haec omnia unum ueluti corpus beatitudinis quadam partium uarietate coniungant an sit eorum aliquid quod beatitudinis substantiam compleat, ad hoc uero cetera referantur? 29. -- uellem, inquam, id ipsarum rerum commemoratione patefaceres. -- nonne, inquit, beatitudinem bonum esse censemus? -- ac summum quidem, inquam. --

30. addas, inquit, hoc omnibus licet. nam eadem sufficientia summa est, eadem summa potentia, reuerentia quoque, claritas ac uoluptas beatitudo esse iudicatur. 31. quid igitur, haecine omnia, bonum, sufficientia, potentia cetera que, ueluti quaedam beatitudinis membra sunt an ad bonum ueluti ad uerticem cuncta referuntur? 32. -- intellego, inquam, quid inuestigandum proponas, sed quid constituas audire desidero. 33. -- cuius discretionem rei sic accipe. si haec omnia beatitudinis membra forent, a se quoque inuicem discreparent; haec est enim partium natura ut unum corpus diuersa componant. 34. atqui haec omnia idem esse monstrata sunt. minime igitur membra sunt; alioquin ex uno membro beatitudo uidebitur esse coniuncta, quod fieri nequit. 35. -- id quidem, inquam, dubium non est, sed id quod restat exspecto. 36. -- ad bonum uero cetera referri palam est. idcirco enim sufficientia petitur, quoniam bonum esse iudicatur; idcirco potentia, quoniam id quoque esse creditur bonum; idem de reuerentia, claritudine, iucunditate coniectare licet. 37. omnium igitur expetendorum summa atque causa bonum est; quod enim neque re neque similitudine ullum in se retinet bonum id expeti nullo modo potest. 38. contraque etiam quae natura bona non sunt tamen si esse uideantur quasi uere bona sint appetuntur. quo fit uti summa, cardo atque causa expetendorum omnium bonitas esse iure credatur. 39. cuius uero causa quid expetitur id maxime uidetur optari, ueluti si salutis causa quispiam uelit equitare, non tam equitandi motum desiderat quam salutis effectum. 40. cum igitur omnia boni gratia petantur, non illa potius quam bonum ipsum desideratur ab omnibus. 41. sed propter quod cetera optantur beatitudinem esse concessimus; quare sic quoque sola quaeritur beatitudo. 42. ex quo liquido apparet ipsius boni et beatitudinis unam atque eandem esse substantiam. -- nihil uideo cur dissentire quispiam possit. 43. -- sed deum ueramque beatitudinem unum atque idem esse monstrauimus. -- ita, inquam. -- securo igitur concludere licet dei quoque in ipso bono nec usquam alio sitam esse substantiam.

verse 3M10

huc omnes pariter uenite capti,
quos fallax ligat improbis catenis
terrenas habitans libido mentes:
haec erit uobis requies laborum,
hic portus placida manens quiete,
hoc patens unum miseris asylum.
non quicquid Tagus aureis harenis
donat aut Hermus rutilante ripa
aut Indus calido propinquus orbi
candidis miscens uirides lapillos
inlustrent aciem magisque caecos
in suas condunt animos tenebras.
hoc, quicquid placet excitatque mentes,
infimis tellus aluit cauernis;
splendor quo regitur uigetque caelum
uitat obscuras animae ruinas;
hanc quisquis poterit notare lucem
candidos Phoebi radios negabit.

prose 3P11

1. assentior, inquam; cuncta enim firmissimis nexa rationibus constant. 2. -- tum illa: quanti, inquit, aestimabis, si bonum ipsum quid sit agnoueris? 3. -- infinito, inquam, si quidem mihi pariter deum quoque, qui bonum est, continget agnoscere. 4. -- atqui hoc uerissima, inquit, ratione patefaciam, maneant modo quae paulo ante conclusa sunt. -- manebunt. 5. -- nonne, inquit, monstrauimus ea quae appetuntur pluribus idcirco uera perfectaque bona non esse quoniam a se inuicem discreparent, cumque alteri abesset alterum plenum absolutumque bonum afferre non posse, tum autem uerum bonum fieri cum in unam ueluti formam atque efficientiam colliguntur, ut quae sufficientia est eadem sit potentia, reuerentia, claritas atque iucunditas, nisi uero unum atque idem omnia sint, nihil habere quo inter expetenda numerentur? 6. -- demonstratum, inquam, nec dubitari ullo modo potest. 7. -- quae igitur cum discrepant minime bona sunt, cum uero unum esse coeperint bona fiunt, nonne haec ut bona sint unitatis fieri adeptione contingit? -- ita, inquam, uidetur. 8. -- sed omne quod bonum est boni participatione bonum esse concedis, an minime? -- ita est. 9. -- oportet igitur idem esse unum atque bonum simili ratione concedas; eadem namque substantia est eorum quorum naturaliter non est diuersus effectus. -- negare, inquam, nequeo. 10. -- nostine igitur, inquit, omne quod est tam diu manere atque subsistere quamdiu sit unum, sed interire atque dissolui pariter atque unum esse destiterit? -- quonam modo? 11. -- ut in animalibus, inquit, cum in unum coeunt ac permanent anima corpusque id animal uocatur, cum uero

haec unitas utriusque separatione dissoluitur interire nec iam esse animal liquet; 12. ipsum quoque corpus cum in una forma membrorum coniunctione permanet humana uisitur species, at si distributae segregataeque partes corporis distraxerint unitatem desinit esse quod fuerat. 13. eoque modo percurrenti cetera procul dubio patebit subsistere unumquodque dum unum est, cum uero unum esse desinit interire. -- consideranti, inquam, mihi plura minime aliud uidetur. --

14. estne igitur, inquit, quod, in quantum naturaliter agat, relicta subsistendi appetentia uenire ad interitum corruptionemque desideret? 15. -- si animalia, inquam, considerem, quae habent aliquam uolendi nolendique naturam, nihil inuenio quod nullis extra cogentibus abiciant manendi intentionem et ad interitum sponte festinent. 16. omne namque animal tueri salutem laborat, mortem uero perniciemque deuitat. 17. sed quid de herbis arboribus que, quid de inanimatis omnino consentiam rebus prorsus dubito. 18. -- atqui non est quod de hoc quoque possis ambigere, cum herbas atque arbores intuearis primum sibi conuenientibus innasci locis, ubi, quantum earum natura queat, cito exarescere atque interire non possint. 19. nam aliae quidem campis, aliae montibus oriuntur, alias ferunt paludes, aliae saxis haerent, aliarum fecundae sunt steriles harenae, quas si in alia quispiam loca transferre conetur arescant. 20. sed dat cuique natura quod conuenit, et ne, dum manere possunt, intereant elaborat. 21. quid quod omnes uelut in terras ore demerso trahunt alimenta radicibus ac per medullas robur corticemque diffundunt? 22. quid quod mollissimum quidque, sicuti medulla est, interiore semper sede reconditur, extra uero quadam ligni firmitate, ultimus autem cortex aduersum caeli intemperiem quasi mali patiens defensor opponitur? 23. iam uero quanta est naturae diligentia ut cuncta semine multiplicato propagentur! 24. quae omnia non modo ad tempus manendi, uerum generatim quoque quasi in perpetuum permanendi ueluti quasdam machinas esse quis nesciat? 25. ea etiam quae inanimata esse creduntur nonne quod suum est quaeque simili ratione desiderant? 26. cur enim flammas quidem sursum leuitas uehit, terras uero deorsum pondus deprimit, nisi quod haec singulis loca motionesque conueniunt? 27. porro autem, quod cuique consentaneum est id unumquodque conseruat, sicuti ea quae sunt inimica corrumpunt. 28. iam uero quae dura sunt ut lapides adhaerent tenacissime partibus suis et ne facile dissoluantur resistunt. 29. quae uero liquentia ut aer atque aqua facile quidem diuidentibus cedunt, sed cito in ea rursus a quibus sunt abscisa relabuntur; ignis uero omnem refugit sectionem.

30. neque nunc nos de uoluntariis animae cognoscentis motibus, sed de naturali intentione tractamus, sicuti est quod acceptas escas sine cogitatione transigimus, quod in somno spiritum ducimus nescientes. 31. nam ne in animalibus quidem manendi amor ex animae uoluntatibus, uerum ex naturae principiis uenit. 32. nam saepe mortem cogentibus causis, quam natura reformidat, uoluntas amplectitur, contraque illud quo solo mortalium rerum durat diuturnitas, gignendi opus, quod natura semper appetit, interdum cohercet uoluntas. 33. adeo haec sui caritas non ex animali motione, sed ex naturali intentione procedit; dedit enim prouidentia creatis a se rebus hanc uel maximam manendi causam ut quoad possunt naturaliter manere desiderent. 34. quare nihil est quod ullo modo queas dubitare cuncta quae sunt appetere naturaliter constantiam permanendi, deuitare perniciem. 35. -- confiteor, inquam, nunc me indubitato cernere quae dudum incerta uidebantur. 36. -- quod autem, inquit, subsistere ac permanere petit id unum esse desiderat; hoc enim sublato ne esse quidem cuiquam permanebit. -- uerum est, inquam. 37. -- omnia igitur, inquit, unum desiderant. -- consensi. -- sed unum id ipsum monstrauimus esse quod bonum. -- ita quidem. 38. -- cuncta igitur bonum petunt, quod quidem ita describas licet ipsum bonum esse quod desideretur ab omnibus. 39. nihil, inquam, uerius excogitari potest; nam uel ad nihil unum cuncta referuntur et uno ueluti uertice destituta sine rectore fluitabunt aut si quid est ad quod uniuersa festinant id erit omnium summum bonorum. 40. -- et illa: nimium, inquit, o alumne, laetor; ipsam enim mediae ueritatis notam mente fixisti. sed in hoc patuit tibi quod ignorare te paulo ante dicebas. -- quid? inquam. 41. -- quis esset, inquit, rerum omnium finis. is est enim profecto quod desideratur ab omnibus; quod quia bonum esse collegimus, oportet rerum omnium finem bonum esse fateamur.

verse 3M11
quisquis profunda mente uestigat uerum
cupitque nullis ille deuiis falli
in se reuoluat intimi lucem uisus
longosque in orbem cogat inflectens motus
animumque doceat quicquid extra molitur
suis retrusum possidere thesauris;
dudum quod atra texit erroris nubes
lucebit ipso perspicacius Phoebo.
non omne namque mente depulit lumen
obliuiosam corpus inuehens molem;
haeret profecto semen introrsum ueri
quod excitatur uentilante doctrina
nam cur rogati sponte recta censetis
ni mersus alto uiueret fomes corde?
quodsi Platonis Musa personat uerum,
quod quisque discit immemor recordatur.

prose 3P12

1. tum ego: Platoni, inquam, uehementer assentior; nam me horum iam secundo commemoras, primum quod memoriam corporea contagione, dehinc cum maeroris mole pressus amisi. 2. -- tum illa: si priora, inquit, concessa respicias, ne illud quidem longius aberit quin recorderis quod te dudum nescire confessus es. -- quid? inquam. 3. -- quibus, ait illa, gubernaculis mundus regatur. -- memini, inquam, me inscitiam meam fuisse confessum, sed quid afferas, licet iam prospiciam, planius tamen ex te audire desidero. 4. -- mundum, inquit, hunc deo regi paulo ante minime dubitandum putabas. -- ne nunc quidem arbitror, inquam, nec umquam dubitandum putabo, quibusque in hoc rationibus accedam breuiter exponam. 5. mundus hic ex tam diuersis contrariisque partibus in unam formam minime conuenisset nisi unus esset qui tam diuersa coniungeret. 6. coniuncta uero naturarum ipsa diuersitas inuicem discors dissociaret atque diuelleret nisi unus esset qui quod nexuit contineret. 7. non tam uero certus naturae ordo procederet nec tam dispositos motus locis, temporibus, efficientia, spatiis, qualitatibus explicarent nisi unus esset qui has mutationum uarietates manens ipse disponeret. 8. hoc, quicquid est, quo condita manent atque agitantur usitato cunctis uocabulo deum nomino. --

9. tum illa: cum haec, inquit, ita sentias, paruam mihi restare operam puto ut felicitatis compos patriam sospes reuisas. 10. sed quae proposuimus intueamur. nonne in beatitudine sufficientiam numerauimus deumque beatitudinem ipsam esse consensimus? -- ita quidem. 11. -- et ad mundum igitur, inquit, regendum nullis extrinsecus amminiculis indigebit; alioquin si quo egeat, plenam sufficientiam non habebit. -- id, inquam, ita est necessarium. 12. -- per se igitur solum cuncta disponit? -- negari, inquam, nequit. 13. -- atqui deus ipsum bonum esse monstratus est. -- memini, inquam. 14. -- per bonum igitur cuncta disponit, si quidem per se regit omnia quem bonum esse consensimus, et hic est ueluti quidam clauus atque gubernaculum quo mundana machina stabilis atque incorrupta seruatur. 15. -- uehementer assentior, inquam, et id te paulo ante dicturam tenui licet suspicione prospexi. 16. -- credo, inquit; iam enim, ut arbitror, uigilantius ad cernenda uera oculos deducis. sed quod dicam non minus ad contuendum patet. -- quid? inquam. 17. -- cum deus, inquit, omnia bonitatis clauo gubernare iure credatur eademque omnia, sicuti docui, ad bonum naturali intentione festinent, num dubitari potest quin uoluntaria regantur seque ad disponentis nutum ueluti conuenientia contemperataque rectori sponte conuertant? 18. -- ita, inquam, necesse est; nec beatum regimen esse uideretur, si quidem detrectantium iugum foret, non obtemperantium salus. 19. -- nihil est igitur, quod naturam seruans deo contra ire conetur? -- nihil, inquam. 20. -- quodsi conetur, ait, num tandem proficiet quicquam aduersus eum quem iure beatitudinis potentissimum esse concessimus? -- prorsus, inquam, nihil ualeret. 21. -- non est igitur aliquid quod summo huic bono uel uelit uel possit obsistere? -- non, inquam, arbitror. 22. -- est igitur summum, inquit, bonum quod regit cuncta fortiter suauiterque disponit. 23. -- tum ego: quam, inquam, me non modo ea quae conclusa est summa rationum, uerum multo magis haec ipsa quibus uteris uerba delectant, ut tandem aliquando stultitiam magna lacerantem sui pudeat! --

24. accepisti, inquit, in fabulis lacessentes caelum Gigantas; sed illos quoque, uti condignum fuit, benigna fortitudo disposuit. 25. sed uisne rationes ipsas inuicem collidamus? forsitan ex huius modi conflictatione pulchra quaedam ueritatis scintilla dissiliat. -- tuo, inquam, arbitratu. 26. -- deum, inquit, esse omnium potentem nemo dubitauerit. -- qui quidem, inquam, mente consistat nullus prorsus ambigat. 27. -- qui uero est, inquit, omnium potens, nihil est quod ille non possit. -- nihil, inquam. 28. -- num igitur deus facere malum potest? -- minime, inquam. 29. -- malum igitur, inquit, nihil est, cum id facere ille possit qui nihil non potest. 30. -- ludisne, inquam, me inextricabilem labyrinthum rationibus texens, quae nunc quidem qua egrediaris introeas, nunc uero quo introieris egrediare, an mirabilem quendam diuinae simplicitatis orbem complicas? 31. etenim paulo ante beatitudine incipiens eam summum bonum esse dicebas, quam in summo deo sitam loquebare. 32. ipsum quoque deum summum esse bonum plenamque beatitudinem disserebas, ex quo neminem beatum fore nisi qui pariter deus esset quasi munusculum dabas. 33. rursus ipsam boni formam dei ac beatitudinis loquebaris esse substantiam ipsumque unum id ipsum esse bonum docebas quod ab omni rerum natura peteretur. 34. deum quoque bonitatis gubernaculis uniuersitatem regere disputabas uolentiaque cuncta parere nec ullam mali esse naturam. 35. atque haec nullis extrinsecus sumptis, sed ex altero [altero] fidem trahente insitis domesticisque probationibus explicabas. 36. -- tum illa: minime, inquit, ludimus remque omnium maximam dei munere, quem dudum deprecabamur, exegimus. 37. ea est enim diuinae forma substantiae ut neque in externa dilabatur nec in se externum aliquid ipsa suscipiat, sed, sicut de ea Parmenides ait,
*PA/TOQEN EU)KU/KLOU SFAI/RHS E)NALI/GKION O)/GKW|

rerum orbem mobilem rotat dum se immobilem ipsa conseruat. 38. quodsi rationes quoque non extra petitas sed intra rei quam tractabamus ambitum collocatas agitauimus, nihil est quod ammirere, cum Platone sanciente didiceris cognatos de quibus loquuntur rebus oportere esse sermones.

verse 3M12
felix, qui potuit boni
fontem uisere lucidum,
felix, qui potuit grauis

terrae soluere uincula.
quondam funera coniugis
uates Threicius gemens
postquam flebilibus modis
siluas currere mobiles,
amnes stare coegerat
iunxitque intrepidum latus
saeuis cerua leonibus
nec uisum timuit lepus
iam cantu placidum canem,
cum flagrantior intima
feruor pectoris ureret
nec qui cuncta subegerant
mulcerent dominum modi,
immites superos querens
infernas adiit domos.
illic blanda sonantibus
chordis carmina temperans
quicquid praecipuis deae
matris fontibus hauserat,
quod luctus dabat impotens,
quod luctum geminans amor
deflet Taenara commouens
et dulci ueniam prece
umbrarum dominos rogat.
stupet tergeminus nouo
captus carmine ianitor;
quae sontes agitant metu
ultrices scelerum deae
iam maestae lacrimis madent;
non Ixionium caput
uelox praecipitat rota
et longa site perditus
spernit flumina Tantalus;
uultur dum satur est modis
non traxit Tityi iecur.
tandem 'uincimur' arbiter
umbrarum miserans ait.
'donamus comitem uiro
emptam carmine coniugem;
sed lex dona coherceat,
ne dum Tartara liquerit
fas sit lumina flectere.'
quis legem det amantibus?
maior lex amor est sibi.
heu, noctis prope terminos
Orpheus Eurydicen suam
uidit, perdidit, occidit.
uos haec fabula respicit
quicumque in superum diem
mentem ducere quaeritis;
nam qui Tartareum in specus
uictus lumina flexerit,
quicquid praecipuum trahit
perdit dum uidet inferos.

LIBER QUARTUS

prose 4P1

1. haec cum philosophia dignitate uultus et oris grauitate seruata leniter suauiterque cecinisset, tum ego nondum penitus insiti maeroris oblitus intentionem dicere adhuc aliquid parantis abrupi et: 2. o, inquam, ueri praeuia luminis, quae usque adhuc tua fudit oratio cum sui speculatione diuina tum tuis rationibus inuicta patuerunt, eaque mihi etsi ob iniuriae dolorem nuper oblita non tamen antehac prorsus ignorata dixisti. 3. sed ea ipsa est uel maxima nostri causa maeroris quod, cum rerum bonus rector exsistat, uel esse omnino mala possint uel impunita praetereant; quod solum quanta dignum sit ammiratione profecto consideras. 4. at huic aliud maius adiungitur; nam imperante florenteque nequitia uirtus non solum praemiis caret, uerum etiam sceleratorum pedibus subiecta calcatur et in locum facinorum supplicia luit. 5. quae fieri in regno scientis omnia, potentis omnia, sed bona tantummodo uolentis dei nemo satis potest nec ammirari nec conqueri. 6. -- tum illa: et esset, inquit, infiniti stuporis omnibusque horribilius monstris si, uti tu aestimas, in tanti uelut patris familias dispositissima domo uilia uasa colerentur, pretiosa sordescerent. 7. sed non ita est; nam si ea quae paulo ante conclusa sunt inconuulsa seruantur, ipso de cuius nunc regno loquimur auctore cognosces semper quidem potentes esse bonos, malos uero abiectos semper atque imbecilles, nec sine poena umquam esse uitia nec sine praemio uirtutes, bonis felicia malis semper infortunata contingere multaque id genus, quae sopitis querelis firma te soliditate corroborent. 8. et quoniam uerae formam beatitudinis me dudum monstrante uidisti, quo etiam sita sit agnouisti, decursis omnibus quae praemittere necessarium puto uiam tibi quae te domum reuehat ostendam. 9. pennas etiam tuae menti quibus se in altum tollere possit adfigam, ut perturbatione depulsa sospes in patriam meo ductu, mea semita, meis etiam uehiculis reuertaris.

verse 4M1
sunt etenim pennae uolucres mihi
quae celsa conscendant poli;
quas sibi cum uelox mens induit
terras perosa despicit,
aeris immensi superat globum
nubesque postergum uidet
quique agili motu calet aetheris
transcendit ignis uerticem,
donec in astriferas surgat domos
Phoeboque coniungat uias
aut comitetur iter gelidi senis
miles corusci sideris
uel quocumque micans nox pingitur
recurrat astri circulum
atque ubi iam exhausti fuerit satis
polum relinquat extimum
dorsaque uelocis premat aetheris
compos uerendi luminis.
hic regum sceptrum dominus tenet
orbisque habenas temperat
et uolucrem currum stabilis regit
rerum coruscus arbiter.
huc te si reducem referat uia
quam nunc requiris immemor,
haec, dices, memini, patria est mihi,
hinc ortus, hic sistam gradum.
quodsi terrarum placeat tibi
noctem relictam uisere,
quos miseri toruos populi timent
cernes tyrannos exsules.

prose 4P2

1. tum ego: papae, inquam, ut magna promittis! nec dubito quin possis efficere, tu modo quem excitaueris ne moreris. 2. -- primum igitur, inquit, bonis semper adesse potentiam, malos cunctis uiribus esse desertos agnoscas licebit, quorum quidem alterum demonstratur ex altero. 3. nam cum bonum malumque contraria sint, si bonum potens esse constiterit liquet imbecillitas mali, at si fragilitas clarescat mali boni firmitas nota est. 4. sed uti nostrae sententiae fides abundantior sit, alterutro calle procedam nunc hinc nunc inde proposita confirmans. 5. duo sunt, quibus omnis humanorum actuum constat effectus, uoluntas scilicet ac potestas, quorum si alterutrum desit, nihil est quod explicari

queat. 6. deficiente etenim uoluntate ne aggreditur quidem quisque quod non uult, at si potestas absit uoluntas frustra sit. 7. quo fit ut, si quem uideas adipisci uelle quod minime adipiscatur, huic obtinendi quod uoluerit defuisse ualentiam dubitare non possis. -- perspicuum est, inquam, nec ullo modo negari potest. 8. -- quem uero effecisse quod uoluerit uideas, num etiam potuisse dubitatis? -- minime. 9. -- quod uero quisque potest in eo ualidus, quod uero non potest in hoc imbecillis esse censendus est. -- fateor, inquam. 10. -- meministine igitur, inquit, superioribus rationibus esse collectum intentionem omnem uoluntatis humanae, quae diuersis studiis agitur, ad beatitudinem festinare? -- memini, inquam, illud quoque esse demonstratum. 11. -- num recordaris beatitudinem ipsum esse bonum eoque modo, cum beatitudo petitur, ab omnibus desiderari bonum? -- minime, inquam, recordor, quoniam id memoriae fixum teneo. 12. -- omnes igitur homines boni pariter ac mali indiscreta intentione ad bonum peruenire nituntur? -- ita, inquam, consequens est. 13. -- sed certum adeptione boni bonos fieri? -- certum. -- adipiscuntur igitur boni, quod appetunt? -- sic uidetur. 14. -- mali uero si adipiscerentur quod appetunt, bonum, mali esse non possent. -- ita est. 15. -- cum igitur utrique bonum petant, sed hi quidem adipiscantur, illi uero minime, num dubium est bonos quidem potentes esse, qui uero mali sint imbecilles? 16. -- quisquis, inquam, dubitat nec rerum naturam nec consequentiam potest considerare rationum. --

17. rursus, inquit, si duo sint quibus idem secundum naturam propositum sit, eorumque unus naturali officio id ipsum agat atque perficiat, alter uero naturale illud officium minime amministrare queat, alio uero modo quam naturae conuenit non quidem impleat propositum suum sed imitetur implentem, quemnam horum ualentiorem esse decernis? 18. -- etsi coniecto, inquam, quid uelis, planius tamen audire desidero. 19. -- ambulandi, inquit, motum secundum naturam esse hominibus num negabis? -- minime, inquam. 20. -- eiusque rei pedum officium esse naturale num dubitas? -- ne hoc quidem, inquam. 21. -- si quis igitur pedibus incedere ualens ambulet alius que, cui hoc naturale pedum desit officium, manibus nitens ambulare conetur, quis horum iure ualentior existimari potest? 22. -- contexe, inquam, cetera; nam quin naturalis officii potens eo qui idem nequeat ualentior sit nullus ambigat. 23. -- sed summum bonum, quod aeque malis bonisque propositum boni quidem naturali officio uirtutum petunt, mali uero uariam per cupiditatem, quod adipiscendi boni naturale officium non est, idem ipsum conantur adipisci; an tu aliter existimas? 24. -- minime, inquam; nam etiam quod est consequens patet. ex his enim quae concesserim bonos quidem potentes, malos uero esse necesse est imbecilles. 25. -- recte, inquit, praecurris id que, uti medici sperare solent, indicium est erectae iam resistentisque naturae. 26. sed quoniam te ad intellegendum promptissimum esse conspicio, crebras coaceruabo rationes; uide enim quanta uitiosorum hominum pateat infirmitas, qui ne ad hoc quidem peruenire queunt ad quod eos naturalis ducit ac paene compellit intentio. 27. et quid, si hoc tam magno ac paene inuicto praeeuntis naturae desererentur auxilio? 28. considera uero quanta sceleratos homines habeat impotentia. neque enim leuia aut ludicra praemia petunt quae consequi atque obtinere non possunt, sed circa ipsam rerum summam uerticemque deficiunt nec in eo miseris contingit effectus quod solum dies noctesque moliuntur; in qua re bonorum uires eminent. 29. sicut enim eum qui pedibus incedens ad eum locum usque peruenire potuisset quod nihil ulterius peruium iaceret incessui ambulandi potentissimum esse censeres, ita eum qui expetendorum finem quo nihil ultra est apprehendit potentissimum necesse est iudices. 30. ex quo fit, quod huic obiacet, ut idem scelesti idem uiribus omnibus uideantur esse deserti. 31. cur enim relicta uirtute uitia sectantur? inscitiane bonorum -- sed quid eneruatius ignorantiae caecitate? -- an sectanda nouerunt, sed transuersos eos libido praecipitat? sic quoque intemperantia fragiles, qui obluctari uitio nequeunt. 32. an scientes uolentesque bonum deserunt, ad uitia deflectunt? sed hoc modo non solum potentes esse, sed omnino esse desinunt; nam qui communem omnium quae sunt finem relinquunt pariter quoque esse desistunt.

33. quod quidem cuipiam mirum forte uideatur, ut malos, qui plures hominum sunt, eosdem non esse dicamus; sed ita sese res habet. 34. nam qui mali sunt eos malos esse non abnuo; sed eosdem esse pure atque simpliciter nego. 35. nam uti cadauer hominem mortuum dixeris, simpliciter uero hominem appellare non possis, ita uitiosos malos quidem esse concesserim, sed esse absolute nequeam confiteri. 36. est enim quod ordinem retinet seruatque naturam; quod uero ab hac deficit esse etiam, quod in sua natura situm est, derelinquit. 37. sed possunt, inquies, mali; ne ego quidem negauerim, sed haec eorum potentia non a uiribus sed ab imbecillitate descendit. 38. possunt enim mala, quae minime ualerent si in bonorum efficientia manere potuissent. 39. quae possibilitas eos euidentius nihil posse demonstrat; nam si, uti paulo ante collegimus, malum nihil est, cum mala tantummodo possint, nihil posse improbos liquet. -- perspicuum est. 40. -- atque ut intellegas quaenam sit huius potentiae uis: summo bono nihil potentius esse paulo ante definiuimus. -- ita est, inquam. -- sed idem, inquit, facere malum nequit. -- minime. 41. -- est igitur, inquit, aliquis qui omnia posse homines putet? -- nisi quis insaniat, nemo. -- atqui idem possunt mala. -- utinam quidem, inquam, non possent! 42. -- cum igitur bonorum tantummodo potens possit omnia, non uero queant omnia potentes etiam malorum, eosdem qui mala possunt, minus posse manifestum est. 43. huc accedit quod omnem potentiam inter expetenda numerandam omniaque expetenda referri ad bonum uelut ad quoddam naturae suae cacumen ostendimus. 44. sed patrandi sceleris possibilitas referri ad bonum non potest, expetenda igitur non est. atqui omnis potentia expetenda est; liquet igitur malorum possibilitatem non esse potentiam. 45. ex quibus omnibus bonorum quidem potentia, malorum uero minime dubitabilis apparet infirmitas ueramque illam Platonis esse sententiam liquet solos quod desiderent facere posse sapientes, improbos uero exercere quidem quod libeat, quod uero desiderent explere non posse. 46. faciunt enim quaelibet, dum per ea quibus delectantur id bonum quod desiderant se adepturos putant; sed minime adipiscuntur, quoniam ad beatitudinem probra non ueniunt.

verse 4M2

quos uides sedere celsos solii culmine reges,
purpura claros nitente, saeptos tristibus armis,
ore toruo comminantes, rabie cordis anhelos,
detrahat si quis superbis uani tegmina cultus,
iam uidebit intus artas dominos ferre catenas;
hinc enim libido uersat auidis corda uenenis,
hinc flagellat ira mentem fluctus turbida tollens,
maeror aut captus fatigat aut spes lubrica torquet.
ergo cum caput tot unum cernas ferre tyrannos,
non facit quod optat ipse, dominis pressus iniquis.

prose 4P3

1. uidesne igitur quanto in caeno probra uoluantur, qua probitas luce resplendeat? in quo perspicuum est numquam bonis praemia, numquam sua sceleribus deesse supplicia. 2. rerum etenim quae gerentur illud propter quod unaquaeque res geritur eiusdem rei praemium esse non iniuria uideri potest, uti currendi in stadio propter quam curritur iacet praemium corona. 3. sed beatitudinem esse id ipsum bonum propter quod omnia geruntur ostendimus; est igitur humanis actibus ipsum bonum ueluti praemium commune propositum. 4. atqui hoc a bonis non potest separari -- neque enim bonus ultra iure uocabitur, qui careat bono -- quare probos mores sua praemia non relinquunt. 5. quantumlibet igitur saeuiant mali, sapienti tamen corona non decidet, non arescet; neque enim probis animis proprium decus aliena decerpit improbitas. 6. quodsi extrinsecus accepto laetaretur, poterat hoc uel alius quispiam uel ipse etiam qui contulisset auferre; sed quoniam id sua cuique probitas confert, tum suo praemio carebit cum probus esse desierit. 7. postremo, cum omne praemium idcirco appetatur bonum esse creditur, quis boni compotem praemii iudicet expertem? 8. at cuius praemii? omnium pulcherrimi maximi que; memento etenim corollarii illius quod paulo ante praecipuum dedi ac sic collige. 9. cum ipsum bonum beatitudo sit, bonos omnes eo ipso quod boni sint fieri beatos liquet. 10. sed qui beati sint deos esse conuenit. est igitur praemium bonorum, quod nullus deterat dies, nullius minuat potestas, nullius fuscet improbitas, deos fieri. 11. quae cum ita sint, de malorum quoque inseparabili poena dubitare sapiens nequeat; nam cum bonum malum que, item poenae atque praemium aduersa fronte dissideant, quae in boni praemio uidemus accedere eadem necesse est in mali poena contraria parte respondeant. 12. sicut igitur probis probitas ipsa fit praemium ita improbis nequitia ipsa supplicium est. iam uero quisquis afficitur poena malo se affectum esse non dubitat. 13. si igitur sese ipsi aestimare uelint, possuntne sibi supplicii expertes uideri, quos -- omnium malorum extremo -- nequitia non affecit modo, uerum etiam uehementer infecit?

14. uide autem ex aduersa parte bonorum quae improbos poena comitetur; omne namque quod sit unum esse ipsumque unum bonum esse paulo ante didicisti; cui consequens est ut omne quod sit id etiam bonum esse uideatur. 15. hoc igitur modo quicquid a bono deficit esse desistit. quo fit ut mali desinant esse quod fuerant. -- sed fuisse homines adhuc ipsa humani corporis reliqua species ostentat -- quare uersi in malitiam humanam quoque amisere naturam. 16. sed cum ultra homines quemque prouehere sola probitas possit, necesse est ut quod ab humana condicione deiecit infra homines merito detrudat improbitas; euenit igitur ut quem transformatum uitiis uideas hominem aestimare non possis. 17. auaritia feruet alienarum opum uiolentus ereptor: lupis similem dixeris. 18. ferox atque inquies linguam litigiis exercet: cani comparabis. 19. insidiator occultus subripuisse fraudibus gaudet: uulpeculis exaequetur. 20. irae intemperans fremit: leonis animum gestare credatur. 21. pauidus ac fugax non metuenda formidat: ceruis similis habeatur. 22. segnis ac stupidus torpet: asinum uiuit. 23. leuis atque inconstans studia permutat: nihil auibus differt. 24. foedis immundisque libidinibus immergitur: sordidae suis uoluptate detinetur. 25. ita fit ut qui probitate deserta homo esse desierit, cum in diuinam condicionem transire non possit, uertatur in beluam.

verse 4M3
uela Neritii ducis
et uagas pelago rates
Eurus appulit insulae,
pulchra qua residens dea
solis edita semine
miscet hospitibus nouis
tacta carmine pocula.
quos ut in uarios modos
uertit herbipotens manus,
hunc apri facies tegit,
ille Marmaricus Leo
dente crescit et unguibus;
hic lupis nuper additus
flere dum parat ululat,
ille tigris ut Indica

tecta mitis obambulat.
sed licet uariis malis
numen Arcadis alitis
obsitum miserans ducem
peste soluerit hospitis,
iam tamen mala remiges
ore pocula traxerant,
iam sues Cerealia
glande pabula uerterant
et nihil manet integrum
uoce, corpore perditis.
sola mens stabilis super
monstra quae patitur gemit.
o leuem nimium manum
nec potentia gramina,
membra quae ualeant licet,
corda uertere non ualent!
intus est hominum uigor
arce conditus abdita.
haec uenena potentius
detrahunt hominem sibi
dira quae penitus meant
nec nocentia corpori
mentis uulnere saeuiunt.

prose 4P4

1. tum ego: fateor, inquam, nec iniuria dici uideo uitiosos, tametsi humani corporis speciem seruent, in beluas tamen animorum qualitate mutari; sed quorum atrox scelerataque mens bonorum pernicie saeuit, id ipsum eis licere noluissem. 2. -- nec licet, inquit, uti conuenienti monstrabitur loco, sed tamen, si id ipsum quod eis licere creditur auferatur, magna ex parte sceleratorum hominum poena releuetur. 3. etenim, quod incredibile cuiquam forte uideatur, infeliciores esse necesse est malos cum cupita perfecerint quam si ea quae cupiunt implere non possint. 4. nam si miserum est uoluisse praua, potuisse miserius est, sine quo uoluntatis miserae langueret effectus. 5. itaque cum sua singulis miseria sit, triplici infortunio necesse est urgueantur quos uideas scelus uelle, posse, perficere. 6. -- accedo, inquam, sed uti hoc infortunio cito careant patrandi sceleris possibilitate deserti uehementer exopto. 7. -- carebunt, inquit, ocius quam uel tu forsitan uelis uel illi sese aestiment esse carituros; neque enim est aliquid in tam breuibus uitae metis ita serum quod exspectare longum immortalis praesertim animus putet. 8. quorum magna spes et excelsa facinorum machina repentino atque insperato saepe fine destruitur. quod quidem illis miseriae modum statuit; nam si nequitia miseros facit, miserior sit necesse est diuturnior nequam. 9. quos infelicissimos esse iudicarem si non eorum malitiam saltem mors extrema finiret; etenim si de prauitatis infortunio uera conclusimus, infinitam liquet esse miseriam quam esse constat aeternam. 10. -- tum ego: mira quidem, inquam, et concessu difficilis inlatio, sed his eam quae prius concessa sunt nimium conuenire cognosco. --

11. recte, inquit, aestimas, sed qui conclusioni accedere durum putat aequum est uel falsum aliquid praecessisse demonstret uel collocationem propositionum non esse efficacem necessariae conclusionis ostendat; alioquin concessis praecedentibus nihil prorsus est quod de inlatione causetur. 12. nam hoc quoque quod dicam non minus mirum uideatur, sed ex his quae sumpta sunt aeque est necessarium. 13. -- quidnam? inquam. -- feliciores, inquit, esse improbos supplicia luentes quam si eos nulla iustitiae poena coherceat. 14. neque id nunc molior quod cuiuis ueniat in mentem, corrigi ultione prauos mores et ad rectum supplicii terrore deduci, ceteris quoque exemplum esse culpanda fugiendi; sed alio quodam modo infeliciores esse improbos arbitror impunitos, tametsi nulla ratio correctionis, nullus respectus habeatur exempli. --

15. et quis erit, inquam, praeter hos alius modus? -- et illa: bonos, inquit, esse felices, malos uero miseros nonne concessimus? -- ita est, inquam. 16. -- si igitur, inquit, miseriae cuiuspiam bonum aliquid addatur, nonne felicior est eo cuius pura ac solitaria sine cuiusquam boni ammixtione miseria est? -- sic, inquam, uidetur. 17. -- quid si eidem misero, qui cunctis careat bonis, praeter ea quibus miser est malum aliud fuerit adnexum, nonne multo infelicior eo censendus est cuius infortunium boni participatione releuatur? -- quidni? inquam. 18. -- habent igitur improbi cum puniuntur quidem boni aliquid adnexum, poenam ipsam scilicet, quae ratione iustitiae bona est, idemque cum supplicio carent inest eis aliquid ulterius mali, ipsa impunitas, quam iniquitatis merito malum esse confessus es. 19. -- negare non possum. -- multo igitur infeliciores improbi sunt iniusta impunitate donati quam iusta ultione puniti. 20. sed puniri improbos iustum, impunitos uero elabi iniquum esse manifestum est. -- quis id neget? 21. -- sed ne illud quidem, ait, quisquam negabit bonum esse quod iustum est contraque quod iniustum est malum. -- liquere respondi. 22. tum ego:

ista quidem consequentia sunt eis quae paulo ante conclusa sunt; sed quaeso, inquam, te, nullane animarum supplicia post defunctum morte corpus relinquis? 23. -- et magna quidem, inquit, quorum alia poenali, alia uero purgatoria clementia exerceri puto; sed nunc de his disserere consilium non est.

24. id uero hactenus egimus ut quae indignissima tibi uidebatur malorum potestas eam nullam esse cognosceres, quosque impunitos querebare uideres numquam improbitatis suae carere suppliciis, licentiam quam cito finiri precabaris nec longam esse disceres infelicioremque fore si diuturnior, infelicissimam uero si esset aeterna; post haec miseriores esse improbos iniusta impunitate dimissos quam iusta ultione punitos. 25. cui sententiae consequens est ut tum demum grauioribus suppliciis urgueantur cum impuniti esse creduntur.

26. tum ego: cum tuas, inquam, rationes considero, nihil dici uerius puto; at si ad hominum iudicia reuertar, quis ille est cui haec non credenda modo sed saltem audienda uideantur? 27. -- ita est, inquit illa. nequeunt enim oculos tenebris assuetos ad lucem perspicuae ueritatis attollere similesque auibus sunt quarum intuitum nox inluminat, dies caecat; dum enim non rerum ordinem sed suos intuentur affectus, uel licentiam uel impunitatem scelerum putant esse felicem.

28. uide autem quid aeterna lex sanciat. melioribus animum conformaueris: nihil opus est iudice praemium deferente, tu te ipse excellentioribus addidisti; 29. studium ad peiora deflexeris: extra ne quaesieris ultorem, tu te ipse in deteriora trusisti ueluti, si uicibus sordidam humum caelumque respicias, cunctis extra cessantibus ipsa cernendi ratione nunc caeno nunc sideribus interesse uidearis. 30. at uulgus ista non respicit. quid igitur, hisne accedamus quos beluis similes esse monstrauimus? 31. quid, si quis amisso penitus uisu ipsum etiam se habuisse obliuisceretur intuitum nihilque sibi ad humanam perfectionem deesse arbitraretur, num uidentes eadem caeco putaremus? 32. nam ne illud quidem adquiescent quod aeque ualidis rationum nititur firmamentis, infeliciores eos esse qui faciant quam qui patiantur iniuriam. 33. -- uellem, inquam, has ipsas audire rationes. -- omnem, inquit, improbum num supplicio dignum negas? -- minime. 34. -- infelices uero esse qui sint improbi multipliciter liquet. -- ita, inquam. -- qui igitur supplicio digni sunt miseros esse non dubitas. -- conuenit, inquam. 35. -- si igitur cognitor, ait, resideres, cui supplicium inferendum putares, eine qui fecisset an qui pertulisset iniuriam? -- nec ambigo, inquam, quin perpesso satisfacerem dolore facientis. 36. -- miserior igitur tibi iniuriae inlator quam acceptor esse uiderentur. 37. -- consequitur, inquam. hac igitur aliisque causis ea radice nitentibus quod turpitudo suapte natura miseros faciat apparet inlatam cuilibet iniuriam non accipientis sed inferentis esse miseriam. --

38. atqui nunc, ait, contra faciunt oratores; pro his enim qui graue quid acerbumque perpessi sunt miserationem iudicum excitare conantur, cum magis admittentibus iustior miseratio debeatur; quos ab iratis sed a propitiis potius miserantibusque accusatoribus ad iudicium ueluti aegros ad medicum duci oportebat ut culpae morbos supplicio resecarent. 39. quo pacto defensorum opera uel tota frigeret uel si prodesse hominibus mallet in accusationis habitum uerteretur. 40. ipsi quoque improbi, si eis aliqua rimula uirtutem relictam fas esset aspicere uitiorumque sordes poenarum cruciatibus se depposituros uiderent, compensatione adipiscendae probitatis nec hos cruciatus esse ducerent defensorumque operam repudiarent ac se totos accusatoribus iudicibusque permitterent. 41. quo fit ut apud sapientes nullus prorsus odio locus relinquatur, -- nam bonos quis nisi stultissimus oderit? -- malos uero odisse ratione caret. 42. nam si uti corporum languor ita uitiositas quidam est quasi morbus animorum, cum aegros corpore minime dignos odio sed potius miseratione iudicemus, multo magis non insequendi sed miserandi sunt quorum mentes omni languore atrocior urguet improbitas.

verse 4M4
quid tantos iuuat excitare motus
et propria fatum sollicitare manu?
si mortem petitis, propinquat ipsa
sponte sua uolucres nec remoratur equos.
quos serpens, leo, tigris, ursus, aper
dente petunt idem se tamen ense petunt.
an distant quia dissidentque mores,
iniustas acies et fera bella mouent
alternisque uolunt perire telis?
non est iusta satis saeuitiae ratio.
uis aptam meritis uicem referre:
dilige iure bonos et miseresce malis.

prose 4P5

1. hic ego: uideo, inquam, quae sit uel felicitas uel miseria in ipsis proborum atque improborum meritis constituta. 2. sed in hac ipsa fortuna populari non nihil boni maliue inesse perpendo; neque enim sapientum quisquam exsul inops ignominiosusque esse malit potius quam pollens opibus, honore reuerendus, potentia ualidus in sua permanens urbe florere. 3. sic enim clarius testatiusque sapientiae tractatur officium, cum in contingentes populos regentium quodam

modo beatitudo transfunditur, cum praesertim carcer, nex ceteraque legalium tormenta poenarum perniciosis potius ciuibus, propter quos etiam constitutae sunt, debeantur. 4. cur haec igitur uersa uice mutentur scelerumque supplicia bonos premant, praemia uirtutum mali rapiant, uehementer ammiror, quaeque tam iniustae confusionis ratio uideatur ex te scire desidero. 5. minus etenim mirarer si misceri omnia fortuitis casibus crederem. nunc stuporem meum deus rector exaggerat. 6. qui cum saepe bonis iucunda, malis aspera contraque bonis dura tribuat, malis optata concedat, nisi causa deprehenditur, quid est quod a fortuitis casibus differre uideatur? 7. -- nec mirum, si quid ordinis ignorata ratione temerarium confusumque credatur; sed tu quamuis causam tantae dispositionis ignores, tamen, quoniam bonus mundum rector temperat, recte fieri cuncta ne dubites.

verse 4M5
si quis Arcturi sidera nescit
propinqua summo cardine labi,
cur regat tardus plaustra Bootes
mergatque seras aequore flammas,
cum nimis celeres explicet ortus,
legem stupebit aetheris alti.
palleant plenae cornua lunae
infecta metis noctis opacae,
quaeque fulgenti texerat ore,
confusa Phoebe detegat astra:
commouet gentes publicus error
lassantque crebris pulsibus aera.
nemo miratur flamina Cori
litus frementi tundere fluctu
nec niuis duram frigore molem
feruente Phoebi soluier aestu.
hic enim causas cernere promptum est,
illic latentes pectora turbant.
cuncta quae rara prouehit aetas
stupetque subitis mobile uulgus;
cedat inscitiae nubilus error,
cessent profecto mira uideri!

prose 4P6

1. ita est, inquam; sed cum tui muneris sit latentium rerum causas euoluere uelatasque caligine explicare rationes, quaeso uti quae hinc decernas, quoniam hoc me miraculum maxime perturbat, edisseras. 2. -- tum illa paulisper arridens: ad rem me, inquit, omnium quaesitu maximam uocas, cui uix exhausti quicquam satis sit. 3. talis namque materia est ut una dubitatione succisa innumerabiles aliae uelut hydrae capita succrescant; nec ullus fuerit modus nisi quis eas uiuacissimo mentis igne coherceat. 4. in hac enim de prouidentiae simplicitate, de fati serie, de repentinis casibus, de cognitione ac praedestinatione diuina, de arbitrii libertate quaeri solet, quae quanti oneris sint ipse perpendis. 5. sed quoniam haec quoque te nosse quaedam medicinae tuae portio est, quamquam angusto limite temporis saepti tamen aliquid deliberare conabimur. 6. quodsi te musici carminis oblectamenta delectant, hanc oportet paulisper differas uoluptatem dum nexas sibi ordine contexo rationes. -- ut libet, inquam.

7. tunc uelut ab alio orsa principio ita disseruit: omnium generatio rerum cunctusque mutabilium naturarum progressus et quicquid aliquo mouetur modo causas, ordinem, formas ex diuinae mentis stabilitate sortitur. 8. haec in suae simplicitatis arce composita multiplicem rebus gerendis modum statuit. qui modus cum in ipsa diuinae intellegentiae puritate conspicitur, prouidentia nominatur; cum uero ad ea quae mouet atque disponit refertur, fatum a ueteribus appellatum est. 9. quae diuersa esse facile liquebit si quis utriusque uim mente conspexerit; nam prouidentia est ipsa illa diuina ratio in summo omnium principe constituta quae cuncta disponit, fatum uero inhaerens rebus mobilibus dispositio per quam prouidentia suis quaeque nectit ordinibus. 10. prouidentia namque cuncta pariter quamuis diuersa quamuis infinita complectitur, fatum uero singula digerit in motum locis, formis ac temporibus distributa, ut haec temporalis ordinis explicatio in diuinae mentis adunata prospectum prouidentia sit, eadem uero adunatio digesta atque explicata temporibus fatum uocetur.

11. quae licet diuersa sint, alterum tamen pendet ex altero; ordo namque fatalis ex prouidentiae simplicitate procedit. 12. sicut enim artifex faciendae rei formam mente praecipiens mouet operis effectum et quod simpliciter praesentarieque prospexerat per temporales ordines ducit, ita deus prouidentia quidem singulariter stabiliterque facienda disponit, fato uero haec ipsa quae disposuit multipliciter ac temporaliter amministrat. 13. siue igitur famulantibus quibusdam prouidentiae diuinis spiritibus fatum exercetur seu anima seu tota inseruiente natura seu caelestibus siderum motibus seu angelica uirtute seu daemonum uaria sollertia seu aliquibus horum seu omnibus fatalis

series texitur, illud certe manifestum est immobilem simplicemque gerendarum formam rerum esse prouidentiam, fatum uero eorum quae diuina simplicitas gerenda disposuit mobilem nexum atque ordinem temporalem.

14. quo fit ut omnia quae fato subsunt prouidentiae quoque subiecta sint, cui ipsum etiam subiacet fatum, quaedam uero quae sub prouidentia locata sunt fati seriem superent; ea uero sunt quae primae propinqua diuinitati stabiliter fixa fatalis ordinem mobilitatis excedunt. 15. nam ut orbium circa eundem cardinem sese uertentium qui est intimus ad simplicitatem medietatis accedit ceterorumque extra locatorum ueluti cardo quidam circa quem uersentur exsistit, extimus uero maiore ambitu rotatus quanto a puncti media indiuiduitate discedit tanto amplioribus spatiis explicatur, si quid uero illi se medio conectat et societ in simplicitatem cogitur diffundique ac diffluere cessat: simili ratione quod longius a prima mente discedit maioribus fati nexibus implicatur ac tanto aliquid fato liberum est quanto illum rerum cardinem uicinius petit. 16. quodsi supernae mentis haeserit firmitati, motu carens fati quoque supergreditur necessitatem. 17. igitur uti est ad intellectum ratiocinatio, ad id quod est id quod gignitur, ad aeternitatem tempus, ad punctum medium circulus, ita est fati series mobilis ad prouidentiae stabilem simplicitatem. 18. ea series caelum ac sidera mouet, elementa in se inuicem temperat et alterna commutatione transformat, eadem nascentia occidentiaque omnia per similes fetuum seminumque renouat progressus. 19. haec actus etiam fortunasque hominum indissolubili causarum conexione constringit; quae cum ab immobilis prouidentiae proficiscatur exordiis, ipsas quoque immutabiles esse necesse est. 20. ita enim res optime reguntur si manens in diuina mente simplicitas indeclinabilem causarum ordinem promat, hic uero ordo res mutabiles et alioquin temere fluituras propria incommutabilitate coherceat.

21. quo fit ut, tametsi uobis hunc ordinem minime considerare ualentibus confusa omnia perturbataque uideantur, nihilo minus tamen suus modus ad bonum dirigens cuncta disponat. 22. nihil est enim quod mali causa ne ab ipsis quidem improbis fiat; quos, ut uberrime demonstratum est, bonum quaerentes prauus error auertit, nedum ordo de summi boni cardine proficiens a suo quoquam deflectat exordio. 23. quae uero, inquies, potest ulla iniquior esse confusio quam ut bonis tum aduersa tum prospera, malis etiam tum optata tum odiosa contingant? 24. num igitur ea mentis integritate homines degunt ut quos probos improbosue censuerunt eos quoque uti existimant esse necesse sit? 25. atqui in hoc hominum iudicia depugnant et quos alii praemio alii supplicio dignos arbitrantur.

26. sed concedamus ut aliquis possit bonos malosque discernere; num igitur poterit intueri illam intimam temperiem, uelut in corporibus dici solet, animorum? 27. non enim dissimile est miraculum nescienti cur sanis corporibus his quidem dulcia illis uero amara conueniant, cur aegri etiam quidam lenibus quidam uero acribus adiuuantur. 28. at hoc medicus, qui sanitatis ipsius atque aegritudinis modum temperamentumque dinoscit, minime miratur. 29. quid uero aliud animorum salus uidetur esse quam probitas, quid aegritudo quam uitia? quis autem alius uel seruator bonorum uel malorum depulsor quam rector ac medicator mentium deus? 30. qui cum ex alta prouidentiae specula respexit, quid unicuique conueniat agnoscit et quod conuenire nouit accommodat. 31. hic iam fit illud fatalis ordinis insigne miraculum, cum ab sciente geritur quod stupeant ignorantes.

32. nam ut pauca, quae ratio ualet humana, de diuina profunditate perstringam, de hoc quem tu iustissimum et aequi seruantissimum putas omnia scienti prouidentiae diuersum uidetur. 33. et uictricem quidem causam dis, uictam uero Catoni placuisse familiaris noster Lucanus ammonuit. 34. hic igitur quicquid citra spem uideas geri rebus quidem rectus ordo est, opinioni uero tuae peruersa confusio. 35. sed sit aliquis ita bene moratus ut de eo diuinum iudicium pariter humanumque consentiat, sed est animi uiribus infirmus, cui si quid eueniat aduersi desinet colere forsitan innocentiam per quam non potuit retinere fortunam. 36. parcit itaque sapiens dispensatio ei quem deteriorem facere possit aduersitas, ne cui non conuenit laborare patiatur. 37. est alius cunctis uirtutibus absolutus sanctusque ac deo proximus: hunc contingi quibuslibet aduersis nefas prouidentia iudicat adeo ut ne corporeis quidem morbis agitari sinat. 38. nam ut quidam me quoque excellentior:
*A)NDRO\S DH\ I(EROU= DE/MAS AI)QE/RES W)|KODO/MHSAN.

39. fit autem saepe uti bonis summa rerum regenda deferatur ut exuberans retundatur improbitas. 40. aliis mixta quaedam pro animorum qualitate distribuit: quosdam ... remordet ne longa felicitate luxurient, alios duris [sinit] agitari ut uirtutes animi patientiae usu atque exercitatione confirment. 41. alii plus aequo metuunt quod ferre possunt, alii plus aequo despiciunt quod ferre non possunt; hos in experimentum sui tristibus ducit. 42. nonnulli uenerandum saeculis nomen gloriosae pretio mortis emerunt, quidem suppliciis inexpugnabiles exemplum ceteris praetulerunt inuictam malis esse uirtutem; quae quam recte atque disposite et ex eorum bono quibus accedere uidentur fiant nulla dubitatio est. 43. nam illud quoque, quod improbis nunc tristia nunc optata proueniunt, ex eisdem ducitur causis. 44. ac de tristibus quidem nemo miratur, quod eos male meritos omnes existimant; quorum quidem supplicia tum ceteros ab sceleribus deterrent tum ipsos quibus inuehuntur emendant. laeta uero magnum bonis argumentum loquuntur, quid de huius modi felicitate debeant iudicare quam famulari saepe improbis cernant. 45. in qua re illud etiam dispensari credo quod est forsitan alicuius tam praeceps atque importuna natura ut eum in scelera potius exacerbare possit rei familiaris inopia; huius morbo prouidentia collatae pecuniae remedio medetur. 46. hic foedatam probris conscientiam spectans et se cum fortuna sua comparans forsitan pertimescit ne cuius ei iucundus usus est sit tristis amissio; mutabit igitur mores ac dum fortunam metuit amittere nequitiam derelinquit. 47. alios in cladem meritam praecipitauit indigne acta felicitas; quibusdam permissum puniendi ius ut exercitii bonis et malis esset causa supplicii. 48. nam ut probis atque improbis

nullum foedus est ita ipsi inter se improbi nequeunt conuenire. 49. quidni, cum a semet ipsis discerpentibus conscientiam uitiis quisque dissentiat faciantque saepe quae cum gesserint non fuisse gerenda decernant?

50. ex quo saepe summa illa prouidentia protulit insigne miraculum, ut malos mali bonos facerent. 51. nam dum iniqua sibi a pessimis quidam perpeti uidentur, noxiorum odio flagrantes ad uirtutis frugem rediere, dum se eis dissimiles student esse quos oderant. 52. sola est enim diuina uis cui mala quoque bona sint, cum eis competenter utendo alicuius boni elicit effectum. 53. ordo enim quidam cuncta complectitur, ut quod adsignata ordinis ratione decesserit hoc licet in alium, tamen ordinem relabatur, ne quid in regno prouidentiae liceat temeritati. 54. *A)RGALE/ON DE' ME TAU=TA QEO\N W(\S PA/NT' A)GOREU/EIN. 55. neque enim fas est homini cunctas diuinae operae machinas uel ingenio comprehendere uel explicare sermone. 56. hoc tantum perspexisse sufficiat quod naturarum omnium proditor deus idem ad bonum dirigens cuncta disponat, dumque ea quae protulit in sui similitudinem retinere festinat, malum omne de rei publicae suae terminis per fatalis seriem necessitatis eliminet. 57. quo fit ut quae in terris abundare creduntur, si disponentem prouidentiam spectes, nihil usquam mali esse perpendas. 58. sed uideo te iam dudum et pondere quaestionis oneratum et rationis prolixitate fatigatum aliquam carminis exspectare dulcedinem; accipe igitur haustum quo refectus firmior in ulteriora contendas.

verse 4M6
si uis celsi iura Tonantis
pura sollers cernere mente,
aspice summi culmina caeli;
illic iusto foedere rerum
ueterem seruant sidera pacem.
non sol rutilo concitus igne
gelidum Phoebes impedit axem
nec quae summo uertice mundi
flectit rapidos Ursa meatus
numquam occiduo lota profundo
cetera cernens sidera mergi
cupit Oceano tinguere flammas;
semper uicibus temporis aequis
Vesper seras nuntiat umbras
reuehitque diem Lucifer almum.
sic aeternos reficit cursus
alternus amor, sic astrigeris
bellum discors exsulat oris.
haec concordia temperat aequis
elementa modis, ut pugnantia
uicibus cedant humida siccis
iungantque fidem frigora flammis,
pendulus ignis surgat in altum
terraeque graues pondere sidant.
his de causis uere tepenti
spirat florifer annus odores,
aestas cererem feruida siccat,
remeat pomis grauis autumnus,
hiemem defluus inrigat imber.
haec temperies alit ac profert
quicquid uitam spirat in orbe;
eadem rapiens condit et aufert
obitu mergens orta supremo.
sedet interea conditor altus
rerumque regens flectit habenas,
rex et dominus, fons et origo,
lex et sapiens arbiter aequi,
et quae motu concitat ire
sistit retrahens ac uaga firmat;
nam nisi rectos reuocans itus
flexos iterum cogat in orbes,
quae nunc stabilis continet ordo
dissaepta suo fonte fatiscant.
hic est cunctis communis amor
repetuntque boni fine teneri,

quia non aliter durare queant
nisi conuerso rursus amore
refluant causae quae dedit esse.

prose 4P7

1. iamne igitur uides quid haec omnia quae diximus consequatur? -- quidnam? inquam. 2. -- omnem, inquit, bonam prorsus esse fortunam. -- et qui id, inquam, fieri potest? -- attende, inquit. 3. cum omnis fortuna uel iucunda uel aspera tum remunerandi exercendiue bonos tum puniendi corrigendiue improbos causa deferatur, omnis bona quam uel iustam constat esse uel utilem. 4. -- nimis quidem, inquam, uera ratio et, si quam paulo ante docuisti prouidentiam fatumue considerem, firmis uiribus nixa sententia. 5. sed eam, si placet, inter eas quas inopinabiles paulo ante posuisti numeremus. -- qui? inquit. 6. -- quia id hominum sermo communis usurpat, et quidem crebro, quorundam malam esse fortunam. 7. -- uisne igitur, inquit, paulisper uulgi sermonibus accedamus ne nimium uelut ab humanitatis usu recessisse uideamur? -- ut placet, inquam. 8. -- nonne igitur bonum censes esse quod prodest? -- ita est, inquam. 9. -- quae uero aut exercet aut corrigit, prodest? -- fateor, inquam. -- bona igitur? -- quidni? 10. -- sed haec eorum est qui uel in uirtute positi contra aspera bellum gerunt uel a uitiis declinantes uirtutis iter arripiunt. -- negare, inquam, nequeo. 11. -- quid uero iucunda, quae in praemium tribuitur bonis, num uulgus malam esse decernit? -- nequaquam, uerum uti est ita quoque esse optimam censet. 12. -- quid reliqua, quae cum sit aspera iusto supplicio malos cohercet, num bonam populus putat? 13. -- immo omnium, inquam, quae excogitari possunt iudicat esse miserrimam. 14. -- uide igitur ne opinionem populi sequentes quiddam ualde inopinabile confecerimus. -- quid? inquam. 15. -- ex his enim, ait, quae concessa sunt euenit eorum quidem qui uel sunt uel in possessione uel in prouectu uel in adeptione uirtutis omnem quaecumque sit bonam, in improbitate uero manentibus omnem pessimam esse fortunam. 16. -- hoc, inquam, uerum est, tametsi nemo audeat confiteri. 17. -- quare, inquit, ita uir sapiens moleste ferre non debet quotiens in fortunae certamen adducitur, ut uirum fortem non decet indignari quotiens increpuit bellicus tumultus. 18. utriqueque enim huic quidem gloriae propagandae illi uero conformandae sapientiae difficultas ipsa materia est. 19. ex quo etiam uirtus uocatur, quod suis uiribus nitens non superetur aduersis; neque enim uos in prouectu positi uirtutis diffluere deliciis et emarcescere uoluptate uenistis. 20. proelium cum omni fortuna animis acre conseritis ne uos aut tristis opprimat aut iucunda corrumpat. 21. firmis medium uiribus occupate; quicquid aut infra subsistit aut ultra progreditur habet contemptum felicitatis, non habet praemium laboris. 22. in uestra enim situm manu qualem uobis fortunam formare malitis; omnis enim quae uidetur aspera, nisi aut exercet aut corrigit, punit.

verse 4M7
bella bis quinis operatus annis
ultor Atrides Phrygiae ruinis
fratris amissos thalamos piauit;
ille dum Graiae dare uela classi
optat et uentos redimit cruore,
exuit patrem miserumque tristis
foederat natae iugulum sacerdos.
fleuit amissos Ithacus sodales,
quos ferus uasto recubans in antro
mersit immani Polyphemus aluo;
sed tamen caeco furibundus ore
gaudium maestis lacrimis rependit.
Herculem duri celebrant labores:
ille Centauros domuit superbos,
abstulit saeuo spolium leoni,
fixit et certis uolucres sagittis,
poma cernenti rapuit draconi
aureo laeuam grauior metallo,
Cerberum traxit triplici catena,
uictor immitem posuisse fertur
pabulum saeuis dominum quadrigis,
Hydra combusto periit ueneno,
fronte turpatus Achelous amnis
ora demersit pudibunda ripis,
strauit Antaeum Libycis harenis,
Cacus Euandri satiauit iras,
quosque pressurus foret altus orbis
saetiger spumis umeros notauit;
ultimus caelum labor inreflexo
sustulit collo pretiumque rursus

ultimi caelum meruit laboris.
ite nunc, fortes, ubi celsa magni
ducit exempli uia. cur inertes
terga nudatis? superata tellus
sidera donat.

LIBER QUINTUS

prose 5P1

1. dixerat orationisque cursum ad alia quaedam tractanda atque expedienda uertebat. 2. tum ego: recta quidem, inquam, exhortatio tuaque prorsus auctoritate dignissima, sed quod tu dudum de prouidentia quaestionem pluribus aliis implicitam esse dixisti re experior. 3. quaero enim an esse aliquid omnino et quidnam esse casum arbitrere. 4. -- tum illa: festino, inquit, debitum promissionis absoluere uiamque tibi qua patriam reueharis aperire. 5. haec autem etsi perutilia cognitu tamen a propositi nostri tramite paulisper auersa sunt, uerendumque est ne deuiis fatigatus ad emetiendum rectum iter sufficere non possis. 6. -- ne id, inquam, prorsus uereare; nam quietis mihi loco fuerit ea quibus maxime delector agnoscere. 7. simul, cum omne disputationis tuae latus indubitata fide constiterit, nihil de sequentibus ambigatur.

8. tum illa: morem, inquit, geram tibi, simulque sic orsa est: si quidem, inquit, aliquis euentum temerario motu nullaque causarum conexione productum casum esse definiat, nihil omnino casum esse confirmo et praeter subiectae rei significationem inanem prorsus uocem esse decerno. quis enim cohercente in ordinem cuncta deo locus esse ullus temeritati reliquus potest? 9. nam nihil ex nihilo exsistere uera sententia est, cui nemo umquam ueterum refragatus est, quamquam id illi non de operante principio sed de materiali subiecto hoc omnium de natura rationum quasi quoddam iecerint fundamentum. 10. at si nullis ex causis aliquid oriatur, id de nihilo ortum esse uidebitur; quodsi hoc fieri nequit, ne casum quidem huius modi esse possibile est qualem paulo ante definiuimus. --

11. quid igitur, inquam, nihilne est quod uel casus uel fortuitum iure appellari queat? an est aliquid, tametsi uulgus lateat, cui uocabula ista conueniant? 12. -- Aristoteles meus id, inquit, in Physicis et breui et ueri propinqua ratione definiuit. -- quonam, inquam, modo? 13. -- quotiens, ait, aliquid cuiuspiam rei gratia geritur aliudque quibusdam de causis quam quod intendebatur obtingit casus uocatur, ut si quis colendi agri causa fodiens humum defossi auri pondus inueniat. 14. hoc igitur fortuitu quidem creditur accidisse, uerum non de nihilo est; nam proprias causas habet, quarum inprouisus inopinatusque concursus casum uidetur operatus. 15. nam nisi cultor agri humum foderet, nisi eo loci pecuniam suam depositor obruisset, aurum non esset inuentum. 16. hae sunt igitur fortuiti causae compendii, quod ex obuiis sibi et confluentibus causis, non ex gerentis intentione prouenit. 17. neque enim uel qui aurum obruit uel qui agrum exercuit ut ea pecunia repperiretur intendit, sed, uti dixi, quo ille obruit hunc fodisse conuenit atque concurrit. 18. licet igitur definire casum esse inopinatum ex confluentibus causis in his quae ob aliquid geruntur euentum. 19. concurrere uero atque confluere causas facit ordo ille ineuitabili conexione procedens qui de prouidentiae fonte descendens cuncta suis locis temporibusque disponit.

verse 5M1
rupis Achaemeniae scopulis, ubi uersa sequentum
pectoribus figit spicula pugna fugax,
Tigris et Euphrates uno se fonte resoluunt
et mox abiunctis dissociantur aquis.
si coeant cursumque iterum reuocentur in unum,
confluat alterni quod trahit unda uadi,
conuenient puppes et uulsi flumine trunci
mixtaque fortuitos implicet unda modos;
quos tamen ipsa uagos terrae decliuia casus
gurgitis et lapsi defluus ordo regit.
sic quae permissis fluitare uidetur habenis
fors patitur frenos ipsaque lege meat.

prose 5P2

1. animaduerto, inquam, idque uti tu dicis ita esse consentio. 2. sed in hac haerentium sibi serie causarum estne ulla nostri arbitrii libertas an ipsos quoque humanorum motus animorum fatalis catena constringit? 3. -- est, inquit; neque enim fuerit ulla rationalis natura quin eidem libertas adsit arbitrii. 4. nam quod ratione uti naturaliter potest id habet iudicium quo quidque discernat; per se igitur fugienda optandaue dinoscit. 5. quod uero quis optandum esse iudicat petit, refugit uero quod aestimat esse fugiendum. 6. quare quibus in ipsis inest ratio etiam uolendi nolendique libertas, sed hanc non in omnibus aequam esse constituo. 7. nam supernis diuinisque substantiis et perspicax iudicium et incorrupta uoluntas et efficax optatorum praesto est potestas. 8. humanas uero animas liberiores quidem esse necesse est cum se in mentis diuinae speculatione conseruant, minus uero cum dilabuntur ad corpora, minusque etiam cum terrenis artubus colligantur. 9. extrema uero est seruitus cum uitiis deditae rationis propriae possessione ceciderunt. 10. nam ubi oculos a summae luce ueritatis ad inferiora et tenebrosa deiecerint, mox inscitiae nube caligant, perniciosis turbantur affectibus, quibus accedendo consentiendoque quam inuexere sibi adiuuant seruitutem et sunt quodam modo

propria libertate captiuae. 11. quae tamen ille ab aeterno cuncta prospiciens prouidentiae cernit intuitus et suis quaeque meritis praedestinata disponit.

verse 5M2
*PA/NT' E)FORA=N KAI\ PA/NT' E)PAKOU/EIN
puro clarum lumine Phoebum
melliflui canit oris Homerus;
qui tamen intima uiscera terrae
non ualet aut pelagi radiorum
infirma perrumpere luce.
haud sic magni conditor orbis:
huic ex alto cuncta tuenti
nulla terrae mole resistunt,
non nox astris nubibus obstat;
quae sint, quae fuerint ueniantque
uno mentis cernit in ictu;
quem quia respicit omnia solus
uerum possis dicere solem.

prose 5P3

1. tum ego: en, inquam, difficiliore rursus ambiguitate confundor. 2. -- quaenam, inquit, ista est? iam enim quibus pertubere, coniecto. 3. -- nimium, inquam, aduersari ac repugnare uidetur praenoscere uniuersa deum et esse ullum libertatis arbitrium. 4. nam si cuncta prospicit deus neque falli ullo modo potest, euenire necesse est quod prouidentia futurum esse praeuiderit. 5. quare si ab aeterno non facta hominum modo sed etiam consilia uoluntatesque praenoscit, nulla erit arbitrii libertas; neque enim uel factum aliud ullum uel quaelibet exsistere poterit uoluntas nisi quam nescia falli prouidentia diuina praesenserit. 6. nam si aliorsum quam prouisa sunt detorqueri ualent, non iam erit futuri firma praescientia, sed opinio potius incerta; quod de deo credere nefas iudico.

7. neque enim illam probo rationem qua se quidam credunt hunc quaestionis nodum posse dissoluere. 8. aiunt enim non ideo quid esse euenturum quoniam id prouidentia futurum esse prospexerit, sed e contrario potius quoniam quid futurum est id diuinam prouidentiam latere non posse eoque modo necessarium hoc in contrariam relabi partem. 9. neque enim necesse esse contingere quae prouidentur, sed necesse esse quae futura sunt prouideri quasi uero quae cuius rei causa sit, praescientiane futurorum necessitatis an futurorum necessitas prouidentiae, laboretur ac non illud demonstrare nitamur, quoquo modo sese habeat ordo causarum necessarium esse euentum praescitarum rerum etiam si praescientia futuris rebus eueniendi necessitatem non uideatur inferre.

10. etenim si quispiam sedeat, opinionem quae eum sedere coniectat ueram esse necesse est; atque e conuerso rursus, si de quopiam uera sit opinio quoniam sedet, eum sedere necesse est. 11. in utroque igitur necessitas inest, in hoc quidem sedendi, at uero in altero ueritatis. 12. sed non idcirco quisque sedet quoniam uera est opinio, sed haec potius uera est quoniam quempiam sedere praecessit. 13. ita cum causa ueritatis ex altera parte procedat, inest tamen communis in utraque necessitas.

14. similia de prouidentia futurisque rebus ratiocinari patet. nam etiam si idcirco quoniam futura sunt prouidentur, non uero ideo quoniam prouidentur eueniunt, nihilo minus tamen a deo uel uentura prouideri uel prouisa necesse est euenire prouisa, quod ad perimendam arbitrii libertatem solum satis est. 15. iam uero quam praeposterum est ut aeternae praescientiae temporalium rerum euentus causa esse dicatur! 16. quid est autem aliud arbitrari ideo deum futura quoniam sunt euentura prouidere quam putare quae olim acciderunt causam summae illius esse prouidentiae? 17. ad haec, sicuti cum quid esse scio id ipsum esse necesse est ita cum quid futurum noui id ipsum futurum esse necesse est; sic fit igitur ut euentus praescitae rei nequeat euitari. 18. postremo si quid aliquis aliorsum atque sese res habet, existimet, id non modo scientia non est, sed est opinio fallax ab scientiae ueritate longe diuersa. 19. quare si quid ita futurum est ut eius certus ac necessarius non sit euentus, id euenturum esse praesciri qui poterit? 20. sicut enim scientia ipsa impermixta est falsitati ita id quod ab ea concipitur esse aliter atque concipitur nequit. 21. ea namque causa est cur mendacio scientia careat, quod se ita rem quamque habere necesse est uti eam sese habere scientia comprehendit.

22. quid igitur, quonam modo deus haec incerta futura praenoscit? 23. nam si ineuitabiliter euentura censet quae etiam non euenire possibile est, fallitur, quod non sentire modo nefas est sed etiam uoce proferre. 24. at si ita uti sunt ita ea futura esse decernit, ut aeque uel fieri ea uel non fieri posse cognoscat, quae est haec praescientia, quae nihil certum, nihil stabile comprehendit? 25. aut quid hoc refert uaticinio illo ridiculo tiresiae
quicquid dicam aut erit aut non?

26. quid etiam diuina prouidentia opinione praestiterit si uti homines incerta iudicat quorum est incertus euentus? 27. quodsi apud illum rerum omnium certissimum fontem nihil incerti esse potest, certus eorum est euentus quae futura firmiter ille praescierit.

28. quare nulla est humanis consiliis actionibusque libertas, quas diuina mens sine falsitatis errore cuncta prospiciens ad unum alligat et constringit euentum. 29. quo semel recepto quantus occasus humanarum rerum consequatur liquet. 30. frustra enim bonis malisque praemia poenaeue proponuntur, quae nullus meruit liber ac uoluntarius motus animorum. 31. idque omnium uidebitur iniquissimum quod nunc aequissimum iudicatur, uel puniri improbos uel remunerari probos, quos ad alterutrum non propria mittit uoluntas sed futuri cogit certa necessitas. 32. nec uitia igitur nec uirtutes quicquam fuerint, sed omnium meritorum potius mixta atque indiscreta confusio; quoque nihil sceleratius excogitari potest, cum ex prouidentia rerum omnis ordo ducatur nihilque consiliis liceat humanis, fit ut uitia quoque nostra ad bonorum omnium referantur auctorem. 33. igitur nec sperandi aliquid nec deprecandi ulla ratio est; quid enim uel speret quisque uel etiam deprecetur quando optanda omnia series indeflexa conectit?

34. auferetur igitur unicum illud inter homines deumque commercium, sperandi scilicet ac deprecandi, si quidem iustae humilitatis pretio inaestimabilem uicem diuinae gratiae promeremur; qui solus modus est quo cum deo colloqui homines posse uideantur illique inaccessae luci prius quoque quam impetrent ipsa supplicandi ratione coniungi. 35. quae si recepta futurorum necessitate nihil uirium habere credantur, quid erit quo summo illi rerum principi conecti atque adhaerere possimus? 36. quare necesse erit humanum genus, uti paulo ante cantabas, dissaeptum atque disiunctum suo fonte fatiscere.

verse 5M3
quaenam discors foedera rerum
causa resoluit? quis tanta deus
ueris statuit bella duobus
ut quae carptim singula constent
eadem nolint mixta iugari?
an nulla est discordia ueris
semperque sibi certa cohaerent,
sed mens caecis obruta membris
nequit oppressi luminis igne
rerum tenues noscere nexus?
sed cur tanto flagrat amore
ueri tectas reperire notas?
scitne quod appetit anxia nosse?
sed quis nota scire laborat?
at si nescit, quid caeca petit?
quis enim quicquam optet?
aut quis ualeat nescita sequi
quoue inueniat? quis reppertam
queat ignarus noscere formam?
an cum mentem cerneret altam
pariter summam et singula norat,
nunc membrorum condita nube
non in totum est oblita sui
summamque tenet singula perdens?
igitur quisquis uera requirit
neutro est habitu; nam neque nouit
nec penitus tamen omnia nescit,
sed quam retinens meminit summam
consulit alte uisa retractans,
ut seruatis queat oblitas
addere partes.

prose 5P4

1. tum illa: uetus, inquit, haec est de prouidentia querela M.que Tullio, cum diuinationem distribuit, uehementer agitata tibique ipsi res diu prorsus multumque quaesita, sed haudquaquam ab ullo uestrum hactenus satis diligenter ac firmiter expedita. 2. cuius caliginis causa est quod humanae ratiocinationis motus ad diuinae praescientiae simplicitatem non potest ammoueri; quae si ullo modo cogitari queat, nihil prorsus relinquetur ambigui. 3. quod ita demum patefacere atque expedire temptabo, si prius ea quibus moueris expendero. 4. quaero enim cur illam soluentium rationem minus efficacem putes quae quia praescientiam non esse futuris rebus causam necessitatis existimat nihil impediri praescientia

arbitrii libertatem putat. 5. num enim tu aliunde argumentum futurorum necessitatis trahis nisi quod ea quae praesciuntur non euenire non possunt? 6. si igitur praenotio nullam futuris rebus adicit necessitatem, quod tu etiam paulo ante fatebare, quid est quod uoluntarii exitus rerum ad certum cogantur euentum?

7. etenim positionis gratia, ut quid consequatur aduertas, statuamus nullam esse praescientiam. 8. num igitur, quantum ad hoc attinet, quae ex arbitrio ueniunt ad necessitatem cogantur? -- minime. 9. -- statuamus iterum esse, sed nihil rebus necessitatis iniungere; manebit, ut opinor, eadem uoluntatis integra atque absoluta libertas. 10. sed praescienta, inquies, tametsi futuris eueniendi necessitas non est, signum tamen est necessario ea esse uentura. 11. hoc igitur modo, etiam si praecognitio non fuisset, necessarios futurorum exitus esse constaret; omne etenim signum tantum quid sit ostendit, non uero efficit quod designat. 12. quare demonstrandum prius est nihil non ex necessitate contingere, ut praenotionem signum esse huius necessitatis appareat; alioquin si haec nulla est, ne illa quidem eius rei signum poterit esse quae non est. 13. iam uero probationem firma ratione subnixam constat non ex signis neque petitis extrinsecus argumentis sed ex conuenientibus necessariisque causis esse ducendam.

14. sed qui fieri potest ut ea non proueniant quae futura esse prouidentur? quasi uero nos ea quae prouidentia futura esse praenoscit non esse euentura credamus ac non illud potius arbitremur, licet eueniant, nihil tamen ut euenirent sui natura necessitatis habuisse. 15. quod hinc facile perpendas licebit: plura etenim dum fiunt subiecta oculis intuemur, ut ea quae in quadrigis moderandis atque flectendis facere spectantur aurigae, atque ad hunc modum cetera. 16. num igitur quicquam illorum ita fieri necessitas ulla compellit? -- minime; frustra enim esset artis effectus si omnia coacta mouerentur. 17. -- quae igitur cum fiunt carent exsistendi necessitate eadem prius quam fiant sine necessitate futura sunt. 18. quare sunt quaedam euentura quorum exitus ab omni necessitate sit absolutus. 19. nam illud quidem nullum arbitror esse dicturum, quod quae nunc fiunt prius quam fierint euentura non fuerint. haec igitur etiam praecognita liberos habent euentus. 20. nam sicut scientia praesentium rerum nihil his quae fiunt ita praescientia futurorum nihil his quae uentura sunt necessitatis importat. 21. sed hoc, inquis, ipsum dubitatur an earum rerum quae necessarios exitus non habent ulla possit esse praenotio. 22. dissonare etenim uidentur, putasque si praeuideantur consequi necessitatem, si necessitas desit minime praesciri, nihilque scientia comprehendi posse nisi certum. 23. quodsi quae incerti sunt exitus ea quasi certa prouidentur, opinionis id esse caliginem non scientiae ueritatem; aliter enim ac sese res habeat arbitrari ab integritate scientiae credis esse diuersum. 24. cuius erroris causa quod omnia quae quisque nouit ex ipsorum tantum ui atque natura cognosci aestimat quae sciuntur. 25. quod totum contra est; omne enim quod cognoscitur non secundum sui uim sed secundum cognoscentium potius comprehenditur facultatem. 26. nam ut hoc breui liqueat exemplo, eandem corporis rotunditatem aliter uisus aliter tactus agnoscit; ille eminus manens totum simul iactis radiis intuetur, hic uero cohaerens orbi atque coniunctus circa ipsum motus ambitum rotunditatem partibus comprehendit.

27. ipsum quoque hominem aliter sensus, aliter imaginatio, aliter ratio, aliter intellegentia contuetur. 28. sensus enim figuram in subiecta materia constitutam, imaginatio uero solam sine materia iudicat figuram. 29. ratio uero hanc quoque transcendit speciemque ipsam quae singularibus inest uniuersali consideratione perpendit. 30. intellegentiae uero celsior oculus exsistit; supergressa namque uniuersitatis ambitum ipsam illam simplicem formam pura mentis acie contuetur. 31. in quo illud maxime considerandum est: nam superior comprehendendi uis amplectitur inferiorem, inferior uero ad superiorem nullo modo consurgit. 32. neque enim sensus aliquid extra materiam ualet uel uniuersales species imaginatio contuetur uel ratio capit simplicem formam; sed intellegentia quasi desuper spectans concepta forma quae subsunt etiam cuncta diiudicat, sed eo modo quo formam ipsam, quae nulli alii nota esse poterat, comprehendit. 33. nam et rationis uniuersum et imaginationis figuram et materiale sensibile cognoscit nec ratione utens nec imaginatione nec sensibus, sed illo uno ictu mentis formaliter, ut ita dicam, cuncta prospiciens. 34. ratio quoque cum quid uniuersale respicit nec imaginatione nec sensibus utens imaginabilia uel sensibilia comprehendit. 35. haec est enim quae conceptionis suae uniuersale ita definit: homo est animal bipes rationale. 36. quae cum uniuersalis notio sit, tum imaginabilem sensibilemque esse rem nullus ignorat quod illa non imaginatione uel sensu sed in rationali conceptione considerat. 37. imaginatio quoque, tametsi ex sensibus uisendi formandique figuras sumpsit exordium, sensu tamen absente sensibilia quaeque collustrat non sensibili sed imaginaria ratione iudicandi. 38. uidesne igitur ut in cognoscendo cuncta sua potius facultate quam eorum quae cognoscuntur utantur? 39. neque id iniuria; nam cum omne iudicium iudicantis actus exsistat, necesse est ut suam quisque operam non ex aliena sed ex propria potestate perficiat.

verse 5M4
quondam Porticus attulit
obscuros nimium senes,
qui sensus et imagines
e corporibus extimis
credant mentibus imprimi,
ut quondam celeri stilo
mos est aequore paginae
quae nullas habeat notas
pressas figere litteras.
sed mens si propriis uigens

nihil motibus explicat,
sed tantum patiens iacet
notis subdita corporum
cassasque in speculi uicem
rerum reddit imagines,
unde haec sic animis uiget
cernens omnia notio?
quae uis singula perspicit
aut quae cognita diuidit?
quae diuisa recolligit
alternumque legens iter
nunc summis caput inserit,
nunc decedit in infima,
tum sese referens sibi
ueris falsa redarguit?
haec est efficiens magis
longe causa potentior
quam quae materiae modo
impressas patitur notas.
praecedit tamen excitans
ac uires animi mouens
uiuo in corpore passio
cum uel lux oculos ferit
uel uox auribus instrepit.
tum mentis uigor excitus
quas intus species tenet
ad motus similes uocans
notis applicat exteris
introrsumque reconditis
formis miscet imagines.

prose 5P5

1. quodsi in corporibus sentiendis, quamuis afficiant instrumenta sensuum forinsecus obiectae qualitates animique agentis uigorem passio corporis antecedat, quae in se actum mentis prouocet excitetque interim quiescentes intrinsecus formas, si in sentiendis, inquam, corporibus animus non passione insignitur, sed ex sua ui subiectam corpori iudicat passionem, quanto magis ea quae cunctis corporum affectionibus absoluta sunt in discernendo non obiecta extrinsecus sequuntur, sed actum suae mentis expediunt! 2. hac itaque ratione multiplices cognitiones diuersis ac differentibus cessere substantiis. 3. sensus enim solus cunctis aliis cognitionibus destitutus immobilibus animantibus cessit, quales sunt conchae maris quaeque alia saxis haerentia nutriuntur; imaginatio uero mobilibus beluis, quibus iam inesse fugiendi appetendiue aliquis uidetur affectus. 4. ratio uero humani tantum generis est sicut intellegentia sola diuini: quo fit ut ea notitia ceteris praestet quae suapte natura non modo proprium sed ceterarum quoque notitiarum subiecta cognoscit.

5. quid igitur, si ratiocinationi sensus imaginatioque refragentur nihil esse illud uniuersale dicentes quod sese intueri ratio putet? 6. quod enim sensibile uel imaginabile est id uniuersum esse non posse; aut igitur rationis uerum esse iudicium nec quicquam esse sensibile aut, quoniam sibi notum sit plura sensibus et imaginationi esse subiecta, inanem conceptionem esse rationis, quae quod sensibile sit ac singulare quasi quiddam uniuersale consideret. 7. ad haec si ratio contra respondeat se quidem et quod sensibile et quod imaginabile sit in uniuersitatis ratione conspicere, illa uero ad uniuersitatis cognitionem aspirare non posse quoniam eorum notio corporales figuras non posset excedere, de rerum uero cognitione firmiori potius perfectiorique iudicio esse credendum: in huius modi igitur lite nos, quibus tam ratiocinandi quam imaginandi etiam sentiendique uis inest, nonne rationis potius causam probaremus? 8. simile est quod humana ratio diuinam intellegentiam futura nisi ut ipsa cognoscit non putat intueri. 9. nam ita disseris: si qua certos ac necessarios habere non uideantur euentus ea certo euentura praesciri nequeunt. 10. harum igitur rerum nulla est praescientia; quam si etiam in his esse credamus, nihil erit quod non ex necessitate proueniat. 11. si igitur uti rationis participes sumus ita diuinae iudicium mentis habere possemus, sicut imaginationem sensumque rationi cedere oportere iudicauimus sic diuinae sese menti humanam summittere rationem iustissimum censeremus. 12. quare in illius summae intellegentiae cacumen si possumus erigamur; illic enim ratio uidebit quod in se non potest intueri: id autem est, quonam modo etiam quae certos exitus non habent certa tamen uideat ac definita praenotio, neque id sit opinio sed summae potius scientiae nullis terminis inclusa simplicitas.

verse 5M5

quam uariis terras animalia permeant figuris!
namque alia extento sunt corpore pulueremque uerrunt
continuumque trahunt ui pectoris incitata sulcum;
sunt quibus alarum leuitas uaga uerberetque uentos
et liquido longi spatia aetheris uolatu;
haec pressisse solo uestigia gressibusque gaudent
uel uirides campos transmittere uel subire siluas.
quae uariis uideas licet omnia discrepare formis,
prona tamen facies hebetes ualet ingrauare sensus;
unica gens hominum celsum leuat altius cacumen
atque leuis recto stat corpore despicitque terras.
haec, nisi terrenus male desipis, ammonet figura:
qui recto caelum uultu petis exserisque frontem,
in sublime feras animum quoque, ne grauata pessum
inferior sidat mens corpore celsius leuato.

prose 5P6

1. quoniam igitur, uti paulo ante monstratum est, omne quod scitur non ex sua sed ex comprehendentium natura cognoscitur, intueamur nunc quantum fas est quis sit diuinae substantiae status, ut quaenam etiam scientia eius sit possimus agnoscere. 2. deum igitur aeternum esse cunctorum ratione degentium commune iudicium est. 3. quid sit igitur aeternitas consideremus; haec enim nobis naturam pariter diuinam scientiamque patefacit. 4. aeternitas igitur est interminabilis uitae tota simul et perfecta possessio. quod ex collatione temporalium clarius liquet. 5. nam quicquid uiuit in tempore id praesens a praeteritis in futura procedit nihilque est in tempore constitutum quod totum uitae suae spatium pariter possit amplecti, sed crastinum quidem nondum apprehendit hesternum uero iam perdidit; in hodierna quoque uita non amplius uiuitis quam in illo mobili transitorioque momento. 6. quod igitur temporis patitur condicionem, licet illud, sicuti de mundo censuit Aristoteles, nec coeperit umquam esse nec desinat uitaque eius cum temporis infinitate tendatur, nondum tamen tale est ut aeternum esse iure credatur. 7. non enim totum simul infinitae licet uitae spatium comprehendit atque complectitur, sed futura nondum, transacta iam non habet. 8. quod igitur interminabilis uitae plenitudinem totam pariter comprehendit ac possidet, cui neque futuri quicquam absit nec praeteriti fluxerit, id aeternum esse iure perhibetur idque necesse est et sui compos praesens sibi semper assistere et infinitatem mobilis temporis habere praesentem.

9. unde non recte quidam, qui cum audiunt uisum Platoni mundum hunc nec habuisse initium temporis nec habiturum esse defectum hoc modo conditori mundum fieri coaeternum putant. 10. aliud est enim per interminabilem duci uitam, quod mundo Plato tribuit, aliud interminabilis uitae totam pariter complexum esse praesentiam, quod diuinae mentis proprium esse manifestum est. 11. neque deus conditis rebus antiquior uideri debet temporis quantitate sed simplicis potius proprietate naturae. 12. hunc enim uitae immobilis praesentarium statum infinitus ille temporalium rerum motus imitatur, cumque eum effingere atque aequare non possit, ex immobilitate deficit in motum, ex simplicitate praesentiae decrescit in infinitam futuri ac praeteriti quantitatem, et cum totam pariter uitae suae plenitudinem nequeat possidere, hoc ipso quod aliquo modo numquam esse desinit illud quod implere atque exprimere non potest aliquatenus uidetur aemulari alligans se ad qualemcumque praesentiam huius exigui uolucrisque momenti, quae quoniam manentis illius praesentiae quandam gestat imaginem, quibuscumque contigerit id praestat ut esse uideantur. 13/ quoniam uero manere non potuit, infinitum temporis iter arripuit eoque modo factum est ut continuaret eundo uitam cuius plenitudinem complecti non ualuit permanendo. 14. itaque si digna rebus nomina uelimus imponere, Platonem sequentes deum quidem aeternum, mundum uero dicamus esse perpetuum.

15. quoniam igitur omne iudicium secundum sui naturam quae sibi subiecta sunt comprehendit, est autem deo semper aeternus ac praesentarius status, scientia quoque eius omnem temporis supergressa motionem in suae manet simplicitate praesentiae infinitaque praeteriti ac futuri spatia complectens omnia quasi iam gerantur in sua simplici cognitione considerat. 16. itaque si praeuidentiam pensare uelis qua cuncta dinoscit, non esse praescientiam quasi futuri sed scientiam numquam deficientis instantiae rectius aestimabis. 17. unde non praeuidentia sed prouidentia potius dicitur, quod porro a rebus infimis, constituta quasi ab excelso rerum cacumine cuncta prospiciat. 18. quid igitur postulas ut necessaria fiant quae diuino lumine lustrentur, cum ne homines quidem necessaria faciant esse quae uideant? 19. num enim quae praesentia cernis aliquam eis necessitatem tuus addit intuitus? -- minime. 20. -- atqui si est diuini humanique praesentis digna collatio, uti uos uestro hoc temporario praesenti quaedam uidetis ita ille omnia suo cernit aeterno. 21. quare haec diuina praenotio naturam rerum proprietatemque non mutat taliaque apud se praesentia spectat qualia in tempore olim futura prouenient. 22. nec rerum iudicia confundit unoque suae mentis intuitu tam necessarie quam non necessarie uentura dinoscit, sicuti uos cum pariter ambulare in terra hominem et oriri in caelo solem uidetis, quamquam simul utrumque conspectum tamen discernitis et hoc uoluntarium illud esse necessarium iudicatis. 23. ita igitur cuncta dispiciens diuinus intuitus qualitatem rerum minime perturbat apud se quidem

praesentium ad condicionem uero temporis futurarum. 24. quo fit, ut hoc non sit opinio sed ueritate potius nixa cognitio, cum exstaturum quid esse conoscit quod idem exsistendi necessitate carere non nesciat.

25. hic si dicas quod euenturum deus uidet id non euenire non posse, quod autem non potest non euenire id ex necessitate contingere, meque ad hoc nomen necessitatis adstringas, fatebor rem quidem solidissimae ueritatis sed cui uix aliquis nisi diuini speculator accesserit. 26. respondebo namque idem futurum cum ad diuinam notionem refertur necessarium, cum uero in sua natura perpenditur liberum prorsus atque absolutum uideri. 27. duae sunt etenim necessitates, simplex una, ueluti quod necesse est omnes homines esse mortales, altera condicionis, ut si aliquem ambulare scias eum ambulare necesse est. 28. quod enim quisque nouit id esse aliter ac notum est nequit, sed haec condicio minime se cum illam simplicem trahit. 29. hanc enim necessitatem non propria facit natura sed condicionis adiectio; nulla enim necessitas cogit incedere uoluntate gradientem, quamuis eum tum cum graditur incedere necessarium sit. 30. eodem igitur modo, si quid prouidentia praesens uidet, id esse necesse est tametsi nullam naturae habeat necessitatem. 31. atqui deus ea futura quae ex arbitrii libertate proueniunt praesentia contuetur; haec igitur ad intuitum relata diuinum necessaria fiunt per condicionem diuinae notionis, per se uero considerata ab absoluta naturae suae libertate non desinunt. 32. fient igitur procul dubio cuncta quae futura deus esse praenoscit, sed eorum quaedam de libero proficiscuntur arbitrio, quae quamuis eueniant exsistendo tamen naturam propriam non amittunt qua prius quam fierent etiam non euenire potuissent. 33. quid igitur refert non esse necessaria, cum propter diuinae scientiae condicionem modis omnibus necessitatis instar eueniet? 34. hoc scilicet quod ea quae paulo ante proposui, sol oriens et gradiens homo, quae dum fiunt non fieri non possunt, eorum tamen unum prius quoque quam fieret necesse erat exsistere, alterum uero minime. 35. ita etiam, quae praesentia deus habet dubio procul exsistent, sed eorum hoc quidem de rerum necessitate descendit illud uero de potestate facientium. 36. haud igitur iniuria diximus haec si ad diuinam notitiam referantur necessaria, si per se considerentur necessitatis esse nexibus absoluta, sicuti omne quod sensibus patet si ad rationem referas uniuersale est, si ad se ipsa respicias singulare.

37. sed si in mea, inquies, potestate situm est mutare propositum, euacuabo prouidentiam, cum quae illa praenoscit forte mutauero. 38. respondebo propositum te quidem tuum posse deflectere, sed quoniam et id te posse et an facias quoue conuertas praesens prouidentiae ueritas intuetur diuinam te praescientiam non posse uitare, sicuti praesentis oculi effugere non possis intuitum quamuis te in uarias actiones libera uoluntate conuerteris. 39. quid igitur, inquies, ex meane dispositione scientia diuina mutabitur, ut cum ego nunc hoc nunc illud uelim illa quoque noscendi uices alternare uideatur? 40. -- minime. omne namque futurum diuinus praecurrit intuitus et ad praesentiam propriae cognitionis retorquet ac reuocat; nec alternat, ut aestimas, nunc hoc nunc aliud praenoscendi uice, sed uno ictu mutationes tuas manens praeuenit atque complectitur. 41. quam comprehendendi omnia uisendique praesentiam non ex futurarum prouentu rerum sed ex propria deus simplicitate sortitus est. 42. ex quo illud quoque resoluitur quod paulo ante posuisti, indignum esse si scientiae dei causam futura nostra praestare dicantur. 43. haec enim scientiae uis praesentaria notione cuncta complectens rebus modum omnibus ipsa constituit, nihil uero posterioribus debet. 44. quae cum ita sint, manet intemerata mortalibus arbitrii libertas nec iniquae leges solutis omni necessitate uoluntatibus praemia poenasque proponunt. 45. manet etiam spectator desuper cunctorum praescius deus uisionisque eius praesens semper aeternitas cum nostrorum actuum futura qualitate concurrit bonis praemia malis supplicia dispensans. 46. nec frustra sunt in deo positae spes preces que, quae cum rectae sunt inefficaces esse non possunt. 47. auersamini igitur uitia, colite uirtutes, ad rectas spes animum subleuate, humiles preces in excelsa porrigite. 48. magna uobis est, si dissimulare non uultis, necessitas indicta probitatis cum ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis.